

LOZAN'DA BAŞARIYI ÖLÇMEK: KONULAR BAZINDA BİR DEĞERLENDİRME

Yrd. Doç. Dr Ali Ulvi Özdemir*

Özet

Lozan Barış Antlaşması, Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığını ve toprak bütünlüğüne temel oluşturan en önemli uluslar arası hukuk belgesidir. Hem Birinci Dünya Savaşı'nın, hem de sonrasında devam eden Türk Kurtuluş Savaşı'nın sonuçlarını karara bağlamak üzere toplanan Lozan Konferansı, karşılıklı taleplerin dile getirildiği bir ortam olması bakımından aslında bir pazarlık sürecidir.

Lozan Konferansı'nda yeni Türkiye Devleti'nin taleplerine karşılık, müttefik devletlerin ve Yunanistan başta olmak üzere diğer devletlerin karşı talepleri görüşme ve pazarlık konusu olmuştur. Bu görüşmeler Türkiye'yi temsil eden İsmet Paşa'nın en başından beri sürdürdüğü dikkat ve özen sonucu eşitler arasında bir görüşme ya da pazarlık olsa da Türkiye'nin taleplerini elde etme bakımından en büyük zorluğu, çoğunlukla hali hazırda elde etmemiş olduğu noktalarda talepler dile getirmesi olmuştur. Buna karşılık müttefikler açısından kendi talepleri, daha çok hali hazırda elde ettikleri çıkarların ne kadarından vazgeçecekleri bağlamında ileri sürülmüştür. Yeniden bir savaş çıkmasını her iki tarafın da istemediği bir ortamda yürütülen görüşmelerde toprak, ayrıcalıklar, Osmanlı borçları, boğazların askerden arındırılması gibi konular, başlıca tartışma alanlarını oluşturmakla birlikte yılların biriktirdiği birçok irili ufaklı sorun da Lozan'da görüşülmüştür.

Lozan'da birkaç ay süren bir aranın da verildiği uzun görüşmeler sonucunda ortaya çıkan uzlaşma bütünü, (antlaşma ve protokoller) günümüze kadar birçok açıdan ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Elde edilen sonucun taraflar açısından başarı mı başarısızlık mı olduğu konusu da daha çok politik bir değerlendirmenin parçası olarak gündeme gelmiştir. Elde edilen sonucun Türkiye açısından başarı mı, başarısızlık mı olduğunu ölçme ve bunu belli bir zemine kavuşturma çabasının bir sonucu olarak, bu makalede, konular bazında oluşturulan tablolar üzerinden, talep edilenler/elde edilenler çerçevesi içinde bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

Konular bazında hazırlanan tabloların yorumlanmasında her konunun eşit ağırlık taşımadığı göz önünde bulundurularak Lozan Antlaşması ile Türkiye'nin

* Ahi Evran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

kazandıkları, talep edip de elde edemediği konular da düşünüldüğünde, bizi “başarılı” olunduğu değerlendirmesine götüreceği sonucu elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, Lozan Konferansı, Lozan Barış Antlaşması, İsmet Paşa, Lozan’da Başarıyı Ölçmek

Abstract

Lausanne Peace Treaty is the most important international law document that is foundational to the very existence and territorial integrity of Republic of Turkey. Lausanne Conference, which is convened to decide on the outcomes of World War I and the ensuing Turkish Independence War, is indeed a series of negotiations whereby competing demands are raised.

It was demands of young Turkish Republic versus those of Central Powers and other states, Greece being the primary one, which were discussed and negotiated in the Conference. Although the talks were from the very beginning among the equals thanks to meticulous care showed by İsmet Pasha representing Turkey in the Conference, the most difficulty faced by Turkey was due mainly to the demands concerning not readily available interests and rights to the Turkish Side whereas Central Powers were only concerned what to give up.

Not only the main agenda items like land, concessions, Ottoman debts, and removal of armed forces from the Bosphorus, but also other small or big issues accumulated over the years were taken up in the Conference that was held in an atmosphere in which neither party dared to start a new war.

Consensuses reached in the form of treaties and protocol during the long talks that were intermitted several months in Lausanne have been dealt with and assessed from different perspectives. Whether the outcome was a success or not for the parties to the treaty was part of a political evaluation. As a result of an attempt to gauge and base it on a sound ground this article then aims, by utilizing specifically prepared tables based on relevant issues, to assess in the framework of what is demanded and attained whether the Lausanne Peace Treaty was a success for Turkey

Acknowledging the fact that not every issue covered in the tables has the same weight in subsequent appraisal this article reaches to the conclusion that Lausanne Peace Treaty should be considered a ‘success’ in terms of what is gained by Turkey even the unattained demands were also taken into account.

Key Words: World War I, Lausanne Conference, Lausanne Peace Treaty, İsmet Pasha, Measuring Success in Lausanne Peace Treaty.

Giriş

Bu makale, yeni bir bilgi vermekten daha çok Lozan Antlaşması'nda karşılıklı talepler ve elde edilenler açısından yeni bir yorum yapmamızı sağlayacak farklı bir zemin hazırlama amacındadır.

Başlıkta “başarıyı ölçmek” derken, bugüne kadar Lozan konusunda başarı-başarısızlık tartışmalarının yürütüldüğü temel düzlemin genellikle popüler ya da güncel politik söylemin parçası olmasından yola çıkarak, daha somut, daha yeni bir düzlem (zemin) oluşturulma kaygısı vurgulanmak istenmiştir. Zaten başarı/ başarı ekseninde bir ölçüt geliştirme ihtiyacının duyulması da tarihi bir gerçekliği güncel politik bir tartışmanın malzemesi olmaktan kurtarmayı istemekten kaynaklanmıştır. Dolayısıyla başarıyı nesnel olarak, tartışmaya yer bırakmaksızın ölçtüğümüzü iddia etmek durumunda değiliz. Başlıktaki ifade, tartışmalı ve zor bir çerçeveyi işaret etmektedir. Buradan hareketle, bu çalışma ölçüt geliştirme için bir tartışmayı bitirmeyi değil başlatmayı hedeflemektedir.

Kuşkusuz “başarılı / başarısız” yargısı hangi konuda olursa olsun kendi başına mutlak ya da nesnel bir gerçeklik olarak ortaya çıkmaz. Eninde sonunda bir “değerlendirici”nin yargısı gerekir. Örnek vermek gerekirse herkesin 10 aldığı bir sınavda 100 üzerinden 11 alan başarılı sayılabilir. Buna karşılık başka bir sınavda 99 alan, 100 alana göre başarısızdır. Niteliği niceliğe dönüştürmenin olanaksızlığı ya da zorluğu düşünüldüğünde hangi konuda olursa olsun başarıyı göreceli olmaktan kurtarmak ve tarif etmek büsbütün içinden çıkılmaz bir hal alır. Burada Lozan Konferansı'nda çok kabaca istenenler/alınanlar eksenini ve istenilenlerin ne ölçüde alındığı ortaya konularak yeni bir yaklaşım denenmek istenmiştir.

Dünya tarihinde savaşların sonunda yapılan barış görüşmelerinde genel kural olarak savaşı kazanan ve savaşı kaybeden karşı karşıya geldiğinden bu karşılaşmanın eşitler arasında olmadığı, sonuçta mutlaka kazananın dediğinin ya da dediğine yakın olanın, antlaşma şartlarını oluşturduğu (dikte ettiği) bir gerçektir. Bu durumda kazanan için başarı, genellikle “ne kadar çok alabiliyorsam o kadar alayım” olurken, savaşı kaybeden taraf “ne kadar az verirsem o kadar vereyim” ilkeleri çerçevesinde ölçümlenir. Burada kaybeden tarafın verdikleri karşılığında aldıklarından söz edilemez. Çoğu kez kaybedenin aldığı tek şey “hayatta kalmak” tır. Hayatta kalan bu varlığın ne büyüklükte var kalacağı (teorik olarak siyasi varlığı tamamen haritadan silinebilir) ne ölçüde borçlandırılacağı ve sömürüleceği ise daha çok kazanan tarafın insafına ve kaybedenin hayatta kalışından dolayı kazanan tarafın gelecekte elde edeceği kazançların hesabına bağlıdır. Bu durumda belirleyici olan tarafların askeri gücüdür. Savaşı sürdüremeyecek olan taraf, savaşı

devam ettirebilecek durumda olana direnemez ve hiçbir koşul ileri süremez. Aksi halde savaşa devam demek durumunda olacağı ve gücü de buna yetmeyeceği için genellikle hayatta kalmak dışında hiçbir koşul ileri süremez. Mondros mütarekesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun İtilaf Devletleri karşısında, Gümrü Antlaşması'nda Ermenistan'ın Osmanlı İmparatorluğu karşısında, Versay Antlaşması'nda Almanya'nın, Sevr Antlaşması'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun İtilaf Devletleri karşısında, Japonya'nın İkinci Dünya Savaşı'nda Amerika Birleşik Devletleri Karşısında düştüğü durum budur.

Ancak modern zamanlarda karşı tarafı kaybetse bile tamamen yok etme, topraklarının tamamını alma gibi bir uygulama (günümüze yaklaştıkça) yavaş yavaş ortadan kalkmıştır. Bunun ilk iyi örneği Versay Antlaşmasıdır. Birinci Dünya Savaşı'nın kazananları Almanya'yı tamamen ortadan kaldırmayı düşünmeyecek kadar gerçekçiydiler ama hayatta kalan Almanya'ya yükledikleri mali yükü hesaplamada gerçekçi olamadılar. Sevr antlaşması da kaybeden tarafın "hayatta kalmak" dışında hiçbir şey alamadığı bir antlaşmadır. Ancak bu konuda da hesap hatası yapılmış, bir ulusun direnci, onuru, adalet duygusu dikkate alınmamıştır.

Günümüzde ise yenilen tarafın bazı topraklarının ilhakıyla biten sıcak savaşlar dönemi artık sona ermiştir diyebiliriz. Amerika Birleşik Devletleri-Irak ve son Rusya- Gürcistan Savaşları bu türdendir. Bunun yerini, yenilen tarafı bir daha eski tehdit edici durumuna gelmemesi için bir anlamda yeniden biçimlendirme çabası almıştır. Ancak bu durumda ilhak olmazsa bile yenilen tarafı biçimlendirme çabasının, o devletin toprakları içinden bağımsız devlet türetme ve sonra bu devleti tanıma gibi sonuçlar üretmesi söz konusudur. Bunun en son örneği de belki de Sırbistan'dan Kosova'yı kopartmak ve sonra tanımak eylemi olmuştur. 21.yüzyılın ilk çeyreğinde, büyük devletlerin doğrudan sıcak savaşlara girme seçeneğini tamamen gündemlerinden kaldırdıkları henüz söylenemese de, eğilim olarak biçimlendirilecek tarafı bir iç savaşla ya da toplumsal hareketlerle karıştırmak ve mümkün olduğunca bu biçimlendirme çabasını Lozan Konferansı gibi uluslararası bir konferans ya da antlaşma sürecine sokmayıp, Birleşmiş Milletler gözetiminde bir iç mesele olarak çerçevelemek politikasının öne çıktığını düşünmek için yeterli nedenimiz vardır.

Lozan Konferansı'nın Farklı Niteliği

Lozan Konferansı ise bir savaşı kazanan ve kaybedenin net olarak belli olduğu bir savaş sonrasında yapılan barış görüşmelerine göre çok farklı bir niteliğe sahiptir. Burada da taraflar bir savaşın sonuçlarını bir karara bağlamak için vardır. Burada da iki taraf söz konusudur. Ama bu tarafların

hangisi savaşı kazanan, hangisi savaşı kaybedendir? Bu konu, Lozan Antlaşmasını değerlendirirken önemli bir nokta olmaktadır.

Daha Lozan konferansı'nın başlangıcında tarafların konuları açısından bir belirsizlik kendini belli etmiştir. Taraflar belliydi. Bu Antlaşmanın başlangıç kısmından da anlaşılmaktadır. Antlaşma "Bir yandan İngiliz İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti, Öte yandan Türkiye,"¹ diye başlayarak tarafları açıkça ortaya koymaktadır.

Kazanan hangi taraftı sorusunun ise nesnel bir yanıtı yoktu. Çünkü taraflardan Yunanistan ile olan savaşı Türkiye kazanmıştı, ama İngiltere başta olmak üzere Fransa, İtalya ve diğer İtilaf Devletleri ile savaştığımız Birinci Dünya Savaşı'nı kaybetmiştik. Peki hangi savaşın müzakeresi yapılıyordu? Birinci Dünya Savaşı bitmiş miydi? Bittiyse bu savaşın sonuçlarını karara bağlayan antlaşma hangisiydi? Sevr Antlaşması'nı Türkiye kabul etmediğine göre Birinci Dünya Savaşı henüz hukuken bitmiş sayılmazdı. Yunanistan ile yaptığımız savaşı kazanmıştık ama Mudanya Mütarekesi'ni sadece Yunanistan ile imzalamamıştık. Bu durumda imzacı devletlerle hukuki durumumuz neydi? Savaş devam ediyor muydu? Ediyorsa ara verilen savaşta taraflar kimdi?

Bu soruların yanıtı Lozan'ın başlangıcında netlik kazanmış değildir. Teknik anlamda Birinci Dünya Savaşı'nda karşılıklı taraflarda olduğumuz

¹ Seha L. Meray (Çev), **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler, C.8.**, Yapı Kredi Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, Ekim 1993, s. 1. Ancak Konferansın başında konferansın taraflarının kim olduğu netlikle belirtilmemiştir. Konferansın adının tartışma konusu edildiği ve sonrasında belirlendiği şekliyle de taraflar anlaşılmaz (Lord Curzon konferansın içtüzüğünün görüşüldüğü 21 Kasım 1922 tarihli ilk oturumda "Doğu İşlerine İlişkin İçtüzük Tasarısı" adından söz edince İsmet Paşa itiraz etmiş ve sonuçta kabul edilen başlık "Yakın Doğu İşlerine İlişkin Lausanne-Lozan-Konferansı" olarak belirlenmiştir. Bkz. Meray (Çev), **a.g.e., C.1.**, s.7. Bu oturumda İsmet Paşa Lozan Konferansı öncesi karşılıklı verilen notalarda öngörülen ve belirtilenler dışındaki devletlerle görüşme yetkilerinin olmadığını belirterek bir netlik istese de Lord Curzon " Konferansa katılan Devletler herkeşçe bilindiği, özellikle basın da bu devletleri saymış bulunduğu için bunların anılmasının lüzumsuz görüldüğünü" söyleyerek bu devletlerin isimlerini tutanaklara geçirtmemiştir. Bkz. Meray (Çev), **a.g.e., C.1.**, s.7.) Sonuçta Lozan Konferansı'nda görüşmeci olarak Türkiye dışında 12 Devlet katılmıştır. Bunlar, her oturuma katılan İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya, her oturuma davet edildiği halde her oturuma katılmayan Amerika Birleşik Devletleri, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı ve Yunanistan, Boğazlarla ilgili konularda görüşmelere katılan Sovyet-Rusya, boğazlar ve Batı Trakya ile ilgili oturumlara katılan Bulgaristan ve kapitülasyonlar ve bazı borç konularının görüşüldüğü oturumlara katılan Belçika ve Portekiz'dir. Bkz. Çağrı Erhan, "Lozan'ın Genel Çerçevesi", **80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyumu**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2005, s.13.

devletlerle savaş bitmediğini söyleyebilirdik.² Oysa bu devletlerle Mondros Mütarekesi'nden beri savaşmıyorduk. Buna karşılık Milli Mücadele'de Yunanistan'a karşı savaşmış ve kazanmıştık. Ama Lozan'da karşımızda sadece bu devlet yoktu. Bu durumda tarafların konumu neydi? Bu temel soruya her iki taraf kendi açısından yanıt vermiştir. İsmet İnönü Konferansın bu başındaki bu durumu şöyle ifade eder:

“Biz 1918 mağlubiyetini üzerimize almıyorduk. Galip devletler, 1918 galipleri durumunda ısrar etmek istiyorlardı. Bu şartlar altında konferans toplandı. Sırası geldikçe ben, Baş Murahhas olarak, Mudanya'dan buraya geldiğimi söyledim. Lord Curzon ise, bana, Mondros Mütarekesini hatırlatmaya çalışırdı. Mesele, aramızda hallolunamadan, ihtilafı kalırdı. ”

Ancak İsmet Paşa şunu da ekler:

“Müzakere'ye başladığımız zaman, eşit şartlarla müzakere edeceğimiz nazari olarak kararlaştırılmıştı. 1918 galipleri bu şartı nazari olarak kabul ederler ve tatbikatta ağırlıklarını başka istikametlere yöneltmeye çalışırlardı. İlk günden itibaren, Konferansın eşit şartları, milletlerin istiklali havası ve hakkının münakaşasını her vesile ile yenilerdik. ”³

Gerçekten de Lozan Konferansı'nın eşitler arasında bir müzakere, bir pazarlık süreci⁴ olduğunu Türkiye her aşamada vurgulamış ve kendisine bu şekilde davranılmasını istemiştir.

² Sevtap Demirci, **Belgelerle Lozan, Taktik - Stratejik- Diplomatik Mücadele 1922-1923**, Alfa Yayınları, 2. Baskı, Ocak 2013, s. 95.

³ Meray (Çev), **a.g.e., C.1.**, İsmet İnönü'nün Önsöz'ü, IX. Bu yaklaşım farklılıkları için Mondros-Mudanya ikilemi kavramlaştırması kullanılmaktadır: “Bu Mondros-Mudanya çarpışması diğer komisyonlarda da yaşandı.” Bkz. Taha Akyol, **Bilinmeyen Lozan**, Doğan Yayıncılık, Birinci Baskı, Ocak 2014, s.137. Aynı karşılaştırmayı dönemin Başbakanı Rauf Bey'in TBMM'nde 16 Aralık 1922 günü yaptığı konuşmada da iki tarafın zihniyet farkını belirtmek için de yapıldığını görüyoruz. Bkz. Taha Akyol ve Sefa Kaplan, **Açık ve Gizli Oturumlarda Lozan Tartışmaları, TMBB'de Lozan Müzakereleri Tutanakları**, Doğan Yayıncılık, Birinci Baskı, Ekim 2013, s.235.

⁴ “Lozan, belirli güce sahip belirli ülkelerin giriştikleri büyük ve tarihsel bir pazarlıktır. Pazarlık, Konferans olarak 5,5 ay sürmüştür. Aslında kesinti dönemi de pazarlık için ‘manevraların’ yapıldığı bir dönem olarak dahil edilirse 8 ay eder. Pazarlık tıkanınca ya taraflardan biri ödün verecektir, ya savaşı bir savaş durumunun belirsizliklerine ya da savaşa gidilecektir.” Sina Akşin, “Siyasal Tarih (1908-1923)”, (Editör) Sina Akşin, **Türkiye Tarihi C.4., Çağdaş Türkiye 1908-1980**, Cem Yayınevi, 10. Baskı, Ekim 2008, s. 114. Lozan Konferansını kısmen de olsa bir pazarlık süreci olarak değerlendiren çalışmalardan biri de Bruce Clark'ın “**İki Kere Yabancı, Kitlese İnsan İhracı Modern Türkiye'yi ve Yunanistan'ı Nasıl Biçilendirdi?**” başlıklı yapıtıdır. Clark'ın bu çalışmasının dördüncü bölümün başlığı şöyledir: “Kim Gidecek Kim Kalacak: Lozan Pazarlıkları”. Bkz. Bruce Clark, **İki Kere Yabancı, Kitlese İnsan İhracı Modern Türkiye'yi ve Yunanistan'ı Nasıl Biçilendirdi?**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,

Sevta Demirci de Türkiye'nin Lozan Konferansı'ndaki görüşmeci taraflar arasında ısrarla vurgulamaya çalıştığı bu eşitlik konusu hakkında şöyle der:

“Türkiye Türkiye, Lozan'da temsil edilen ülkeler arasında ‘eşitlik’ kavramına en çok önem veren ve üzerinde hassasiyetle duran bir ülkedir. Neredeyse her yazışmada ‘eşitlik temelinde’ lafı geçiyordu. Böylece Türkiye, kendisine diğer heyetlerden farklı muamele etme yolunda Müttetikler’ de oluşabilecek en ufak bir düşüncenin bile kabul edilemeyeceği mesajını vermeye çalışıyordu. İsmet Paşa, Türk heyetinin konferansa diğer devletlerle ‘aynı eşitlik temelinde’ katılmasına çok önem veriyordu ve bu ilkeye ters düşen hiçbir uygulamaya razı değildi. Türkiye'nin eşitlik konusundaki bu hassasiyeti daha konferans başlamadan, İsmet Paşa Türkiye'nin galip devletlerden uzakta, küçük devletlerle aynı masaya yerleştirildiğini fark ettiğinde kendisini göstermişti. Maksatlı bir hareket olduğunu düşündüğü bu durumu protesto etmiş ve daha elverişli bir oturma düzeninin ayarlanmasını sağlamıştı. Bu, Türk heyeti başkanının eşit koşulların sağlanması konusunda maruz kaldığı son durum olmayacaktı. İkinci olay konferansın açılış oturumunda gerçekleşti. İsviçre Başkanının hoşgeldiniz konuşmasının ardından Curzon'm programda olmayan bir konuşma yapacağını öğrenen İsmet Paşa, aynısını yapmaya karar verdi. Curzon'm övgü dolu konuşmasının ardından İsmet Paşa beklenmedik bir biçimde sahneye çıktı ve heyetlere hitaben Türkiye'nin özgür ve bağımsız bir devlet olarak yeni konumunu vurgulayan bir konuşma yaptı.”⁵

Gerçekten de Lozan Konferansı'nda Türkiye'nin taraflar arasındaki eşitliği vurgulama çabası başka yazarlar tarafından da dile getirilmiştir.⁶

Birinci Baskı, İstanbul, Kasım 2008, s.101. Bu bölümde Clark “Lozan'da Aralık ayı boyunca ve Ocak ayının başlarında mübadelenin kapsamı konusunda çok yoğun pazarlıklar yaşandı.” (Clark, **a.g.e.**, s. 111) ve “ Bu pazarlık konusu daha geniş kapsamlı bir başkasının önünü açacaktı.” (Clark, **a.g.e.**, s. 114) gibi ifadeler kullanarak Lozan müzakerelerinin bir pazarlık süreci olarak değerlendirilebileceği konusunda ek kanıtlar vermektedir. Pazarlık kelimesini açıkça kullananlardan biri de Amerika Birleşik Devletleri'ni Lozan'da temsil eden Joseph C. Grew'dir. Grew 10 Aralık 1922 günkü notunda şöyle bir ifade kullanmaktadır: “Birleşimler, resmi olarak konferans salonunda toplanmayı sürdüreceksin olsa da pazarlıklar ve takaslar iki otelin odalarında devam edecek.” Joseph C. Grew, **Lozan Günlüğü**, Multilingual Yayınları, İstanbul, 2001, s. 53. Taha Akyol da Lozan'ın değişik aşamaları için pazarlık deyimini, konferansta pazarlıklar yapıldığını vurgularcasına şöyle kullanmıştır: “Böylelikle üyelik meselesi (Milletler Cemiyeti'ne üyelik) Türkiye'ye karşı bir pazarlık konusu olmaktan çıkarıldı.” Akyol, **a.g.e.**, s.154. Akyol bu deyim Musul için de yapmaktadır. Bkz. Akyol, **a.g.e.**, s. 177.

⁵ Demirci, **a.g.e.**, s. 96-97..

⁶ Bu konuda Taha Akyol'un yorumu da eşitliğe vurgu yapar niteliktedir: “Fakat şimdi Türk heyetinin arkasında Milli Mücadele zaferi vardı, masaya eşit oturacaktı.” Akyol, **a.g.e.**, s.96. Akyol, İsmet Paşa'nın eşitlik kavramına önem verdiği noktasında Demirci ile aynı

Demek ki Lozan Konferansı tarafların birinin savaşı kazanan diğerinin kaybeden olduğu bir müzakere süreci olmamıştır. Trükiye'nin eşitlikçi çabasının temelinde de bu inanç yatıyordu. Esasen bu eşitlikçi yaklaşımı karşıt cepheye kabul ettirmek için her aşamada dikkatli olmak gerekiyordu ki İsmet Paşa'nın en hassas olduğu konulardan biri de buydu. Çünkü başta İngiltere olmak üzere İtilaf cephesi Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş dönemindeki bakışında ısrar ediyordu. Rıza Nur anılarında Lozan'da ortaya çıkan bu zihniyetler çatışmasını şöyle özetler:

*“Bu adamların zihniyeti başka. Yine eski kafa, eski hamam, eski tas. Bizim yeni kafamızı bugünden itibaren yakından görecekler.”*⁷

Ali Naci Karacan da İsmet Paşa'nın, Rıza Nur'un belirttiği bu “yeni kafa” yı vurgulamak için gösterdiği dikkati, Lozan'a davetçi devletlerin temsilcilerinin geç gelmesi üzerine aldığı tutumu belirtirken şöyle aktarır:

*“ Lozan'a varır varmaz karşılaştığı bu gecikmenin İsmet Paşa'nın hiç de hoşuna gitmediği yüzünden belliydi. İlk tepkisi, hemen müttefiklere bir nota vermek, ikinci tepkisi de konferans dolayısıyla Lozan'a toplanmış olan gazetecileri çağırarak kendilerine durumu açıklamak oldu. Lozan'a varır varmaz cereyan eden bu iki olaydan birincisinde, müttefiklere Trükiye'nin eski Osmanlı İmparatorluğu olmadığını ve artık akrşılarında her şeye boyun eğecek bir Babialı sadrazamı değil, bir Türk generali bulunduğunu öğretti.”*⁸

Bunun sonucunda on yıllardan beri olmayan bir gelişme yaşanmaktadır:

*“ Trükiye, ilk defa olarak büyük devletlerle aynı tempo üzerine konuşmaya başlıyordu.”*⁹

Karacan, Trükiye'nin karşısındaki devletlerin kendilerini kazanan taraf olarak göstermek ve Lozan'da antlaşma şartlarını daha önce alıştıkları gibi genelde Trükiye'ye dikte ettirme çabasını sürdürmek istediklerini de şöyle ifade eder:

“Avrupalılar, karşılarında hala eski imparatorluk hükümetini, yüz seneden beri bütün barış konferanslarında karşılaşmaya alıştıkları Babialı'yi görmek istiyorlardı. Mustafa Kemal'in Anadolu'ya ayak bastığı günden beri memleketimizde süregelen büyük değişiklikten habersiz

görüştür ve yine İsmet Paşa'nın açılış konuşması yapma ısrarına vurgu yaparak şöyle der:
“Bu eşitlik meselesi Lozan'da her adımda karşımıza çıkacaktır.” Akyol, **a.g.e.**, s. 112.

⁷ Rıza Nur, **Lozan Hatıraları**, Boğaziçi Yayınları, 5.Baskı, İstanbul Ekim 2008, s. 50.

⁸ Ali Naci Karacan, **Lozan**, Trükiye İş Bankası Yayınları, Birinci Baskı, Ağustos 2009, s. 54.

⁹ Karacan, **a.g.e.**, s.55.

gibiydiler. Yeni Türkiye'nin azmini, iradesini, bütün milletler gibi bağımsız yaşamak kararını, bir şekil meselesi zannediyorlardı. Karşılarına gelen Türk delegelerinin eski Osmanlı saltanatının bütün gelenekleri, alışkanlıkları, zayıflıkları ve tereddütleriyle ilgilerini bilmiyor görünüyorlardı. Onlar hala yeni Türk hükümetini, eski devrin sadece bir devamı, bir aşaması sayıyorlar ve bu yeni görünüş altında eski, ihtiyar ve aciz ruhu arıyorlardı."¹⁰

İsmet Paşa da 23 Aralık 1922'de Başbakan Rauf Bey'e yazdığı bir raporda, karşı taraftaki müttefik cephenin tavrını "1918 yılının galipleri ve hakimleri durumlarını projelerinde muhafaza ediyorlar."¹¹ diyerek eleştirir. İsmet Paşa, açıkça karşı tarafın biraz değişiklikle yeni bir Sevr peşinde olduğunu da belirtir.¹² İsmet Paşa'nın eşitlikçi konumlanmada ısrarı ve Türkiye'nin Lozan'da "eşit, medeni, bağımsız bir millet"¹³ olarak barış aradığına ilişkin direnci, Konferans'ın sonuna kadar devam edecek ve sonuç alma açısından işlevini yerine getirecektir.¹⁴

Aslında bu eşitlikçi konumlanma yeni Türkiye devletinin en önemli kazancıdır. Başlangıçta alınan bu eşitlikçi konumlanma, Lozan Müzakereleri'nin uzun sürmesinin önemli bir nedenidir de aynı zamanda.

Ancak bu eşitlikçi konum, hali hazırdaki hukuki durumun "ne savaş ne barış olmayan"¹⁵ ifadesiyle dile getirilen olağanüstü niteliği nedeniyle bütünüyle güvenceli de değildi. Dolayısıyla savaşın her an başlayabileceği riskini unutarak hareket etme özgürlüğü de yoktu. İngiliz kamuoyunun, genel olarak da Avrupa halklarının savaşın yeniden başlamasını istemediğini düşünmek yeteri kadar güvence sağlayamazdı. Bu durumda "gerekirse savaşırız" olasılığını denkleme katmak, bu olasılığın gerçekleşeceği düşüncesine göre hazırlıklı olmak da (ısrarla vurgulamaya, sağlamaya ve sonrasında dikkatle korumaya çalıştığı) eşit pozisyonuna ek olarak, Türkiye

¹⁰ Karacan, a.g.e., s.67.

¹¹ Bilal Şimşir, **Lozan Günlüğü**, Bilgi Yayınevi, Birinci Baskı, Kasım 2002, s. 305.

¹² Şimşir, **Lozan Günlüğü**, s. 306.

¹³ Şimşir, **Lozan Günlüğü**, s. 306.

¹⁴ Amerika Birleşik Devletleri'ni Lozan'da temsil eden Joseph C. Grew, Lozan'da Türkiye'nin Sevr Antlaşması öncesinden farklı bir konumda olduğu düşüncesinin temel dayanaklarını şöyle ifade eder: "Türkler, Sevr antlaşmasının hazırlandığı zamanki konumunda değiller, bu sefer şapkaları ellerinde değil, arkalarındaki muzaffer orduyla geliyorlar. Bu da muazzam bir fark oluşturuyor." Grew, a.g.e., s. 22.

¹⁵ "Onbeş Teşrin-i sani günü Paris'te Poincare ile görüştüm. Sulhun tevhürü Türkiye için daima ızdırab olduğu gibi hadiset ve gayri muntazır ahval zuhuruna menbaa' olduğunu, şimdiki gibi ne **harb ne sulh olmayan** bir hale nihayet vermek lüzumunu mevzu-bahs ettim." İsmet Paşa'dan Başbakanlık'a 19 Kasım 1922 tarihli Telgrafi, Bilal N. Şimşir, **Lozan Telgrafları I (1922-1923)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990, s.105.

(Osmanlı Devleti) için bir barış görüşmesinde çok uzun bir süredir düşünilemeyen yeni bir pozisyon anlamına gelmektedir.

Gerçekten de Lozan Konferansı'nın kesintiye uğrayıp tekrar bir savaşın başlaması olasılığını göze almak ile taleplerini dengelemeye çalışmak, Lozan Konferansı sırasında Türk tarafını en çok sıkıntıya düşüren konu olduğu anlaşılmaktadır. Bir bakıma her adımda "savaşa değer mi?" sorusunu hesaba katmadan, taleplerde ısrar etme- taviz verme konusunda bir yargı geliştirmek hatalıdır. Bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın bu soruyu hesaba katarak değerlendirme yaptığı, Başbakan Rauf Orbay'a yazdığı 28 Ocak 1923 tarihli telgraftan anlaşılmaktadır:

*"Kabul etmekle uğrayacağımız zararlarla askeri faaliyete geçmekle elde edeceğimiz sonucu çok dikkatle karşılamak zorundayız."*¹⁶

Dolayısıyla Lozan'da hiçbir konuda taviz vermeyip, talepler uğruna Türkiye tarafından girilecek bir savaşın olası sonuçları üzerine spekülasyon de olsa bir projeksiyon geliştirmeden Lozan'daki tavizler eleştirilemez. Savaşa devam etme olasılığının dönemin aktörleri tarafından ciddiye alındığının bir diğer kanıtı da Başkomutan (Başkumandan) ünvanını hali hazırda elinde tutan Mustafa Kemal'in Lozan Konferansı kesintiye uğramak üzereyken Başbakan Rauf Orbay'a yazdığı 1 Şubat 1923 tarihli telgraftır. Bu telgrafta Mustafa Kemal Rauf Bey'e gerekirse askeri harekate girişmenin "elzem" olabileceğini ve bundan kaçınılmayacağını açıkça bildirir. Hatta Mustafa Kemal, İngilizlerin 16 Mart (1920) tarihinde İstanbul'u işgal etmelerine benzer bir askeri harekate girişebileceklerini de hatırlatır. Bu olasılık karşısında ise "bu da mühim bir harp" sebebi olur demektir.¹⁷

Demek ki Lozan Konferansı, bir savaş olasılığının her an gerçekleşebileceği düşüncesinin zihinlerde hep var olduğu bir süreçte gerçekleşmiştir ve taraflar herhangi bir konuda ısrar ederken savaşı başlatma riski ile karşı karşıya oldukları bir durumda pazarlık yapmaktaydılar. Bu durum "ne olursa olsun savaşmayalım" düşüncesi ile "en ufak bir ödün vermektense savaşa devam edelim" noktaları arasında hassas bir dengede kalındığını göstermektedir.

Bu açıdan da Lozan Konferansı'nda Türkiye'nin kendi delegelerinin tutumuna yansıyan eşitlikçi konumda ısrar ve "gerekirse savaşa devam" olasılığını da dışlamayan anlayışını, Lozan Antlaşması'nın başarılı sonuçlarına temel hazırlayan ilk kazanımlar olarak nitelemek yanlış olmaz.

¹⁶ Şimşir, *Lozan Günlüğü*, s.386.

¹⁷ Şimşir, *Lozan Günlüğü*, s.409.

Lozan Konferansı'nda Başarıyı Ölçmek

Diplomatik bir müzakerede başarıyı nasıl ölçebiliriz? Lozan Konferansında yeni Türkiye Devleti açısından elde edilenler ve elde edilemeyenler söz konusu olduğunda bu soru kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Diplomatik bir müzakerede elde edilenlerle verilenleri aynı ölçütle değerlendirmek ve karşılaştırarak toptan bir değerlendirme yapmak ve müzakerenin sonuçlarının toplamda (+) mı (-) mi olduğunu belirlemek kolay değildir. Özellikle Lozan Konferansı gibi bir çok değişik kategorideki konuların görüşüldüğü ve karşılıklı tavizlerin nasıl verileceği konusunda uyulmak zorunda kalınacak herhangi bir üst sınırlama olmadığı zeminlerde alınan ve verilenin değerlerini karşılaştırmak çok zordur. Daha somut bir biçimde söylersek alınan ve verilen aynı kategoride olmayabilir. Yani mali bir taviz verip bir toprak kazancı elde edilmiş olabilir ya da azınlıklar konusunda alınan bir kazanç karşılığı mali bir taviz verilmiş olabilir. Bu durumda aynı değerle ölçülemeyeceği için verilenle alınan karşılaştırmak ve başarıyı ölçmek zordur. Dolayısıyla bu alıp verme süreci modern bir alış-veriş sürecinden çok takasa daha çok benzer. Ortada para gibi bir ölçek olmadığından başarıyı tarafların kendi değer ölçülerinde aramaktan başka çare yoktur.

Örneğin bir toprak kaybı karşılığı alınan bir “tanınma” durumunda toplamda kazanç mı kayıp mı olduğunu net olarak ve tartışmasız bir biçimde belirlemek olanaksız değilse bile çok zordur. Çoğunlukla diplomasi mücadelesi Lozan Konferansı'nda olduğu gibi bütüncül bir ya hep – ya hiç düzleminde gerçekleşmez. Birbirinden ayrılmış safhalar, düzlemler ve alt düzlemler vardır. Bu safhaların hiçbirine niceliksel değerler vererek ne öncelikleri belirleyebiliriz ne de değerlerini birbiriyle kıyaslayabiliriz. Ancak her düzlemdeki mücadelede alınabilecek maksimum olan kabaca bellidir. Bu açıdan başarı aldıklarımızla maksimum alabileceğimiz arasındaki oranla ortaya çıkar. Ancak tarafların istekleri çoğunlukla alabileceklerinden biraz daha fazlasıdır. Bu bakımdan gerçek başarı ölçütü “alabildiklerimiz/ (teorik olarak üst sınır oluşturan) alabileceğimiz maksimum ödün” formülüyle değil “alabildiklerimiz / (kusursuz diplomatik çaba ile mümkün olabilecek) alabileceğimiz maksimum ödün” gibi bir ifadeyle dile getirebileceğimiz bir ölçüt olması gerekir. Burada 2. formülde açık bir gerçekçilik boyutu söz konusudur.

Toprak ve mali konularda bu açıdan başarıyı ölçmek daha kolaydır. Ancak bir diplomatik müzakere de genellikle bunlar dışındaki düzlemlerde gönlümüzden geçen ya da ufkumuzun belirlediği sınırları oluşturan (1. formül) ile muhtemel olan (2. formül) hedefleri net bir biçimde belirlemek kolay değildir.

Aynı kategorideki pazarlıklarda başarıyı ölçmede bir sorun daha vardır. Eğer bir toprak tavizi karşılığı başka bir bölgeden toprak kazancı oluyorsa burada başarıyı ölçmek alınan ve verilen aynı değerle ifade edildiği için daha kolay gibi görülebilir. Örneğin bir sınır düzeltme görüşmesinde 1000 km kare alınıp 500 km kare verilmişse başarı varmış gibi görülebilir. Ama toprak ya da arazi “stratejik değeri” açısından da bir değer ifade eder. Bir çöl parçası alınıp bir petrol bölgesi verilmişse daha büyük bir arazi aldım diye başarı öne sürülemez. Stratejik, askeri ya da ekonomik değer ise kolayca öngörülemeyeceği gibi nesnel ölçülerle de belirlenemez, dolayısıyla da karşılaştırılmaz. Ancak her taraf nesnel olarak ölçemezse bile görüşme masasına oturduğunda kendince bir yaklaşım geliştirmiş ve bir ideal alım sepeti oluşturmuştur. Buna karşılık gerçekçi olan taraflar, alacakları ödümler karşılığında mutlaka bazı ödümler vermeye de hazırlıklıdır ve bu konuda da tabiri caizse bir ödümler sepeti belirlenmiştir. Bu durumda başarı her tarafın kendi alınan ödün sepetini ne ölçüde doldurduğu ve kendi verilen ödün sepetini ne ölçüde boşalttığına bağlıdır diyebilir miyiz? Bu sorunun yanıtı hayır olmalıdır. Çünkü her iki sepette de birbirinden ayrı konular vardır. Ve her konu kendi başına ayrı bir pazarlığı hak edecek bir birimdir. Ancak bu birimlerin hepsi parçalanamaz bütünlükler değildir. Örneğin 1000 birimlik bir toprak ödünü isteniyorsa bu hiç bir zaman ya hep ya hiç esasıyla değerlendirilemez. “Alabildiğimiz kadar çok, verebildiğimiz kadar az” formülü genellikle bu büyüklüğü parçalar. Sınır düzeltmeleri genellikle böyle müzakere edilir. Bu noktada adım adım çekilmek genel bir politika oluşturur. Buna karşılık Lozan’da Osmanlı Borçlarını altın olarak değil de Frank olarak ödemek bir anlamda ya hep ya hiç türünden bir müzakere noktasıdır ve sonuçta ara bir formül bulunmamış, Türk tarafının tezi olan Frankla ödeme esası benimsenmiştir. Bu noktada parçalanabilir büyüklüklerin müzakeresi ile ya hep ya hiç (parçalanamaz) büyüklüklerin müzakeresinin farklı yaklaşımlar gerektirdiğinden söz edebiliriz. Genellikle parçalanamaz büyüklüklerin başka parçalanamaz büyüklüklerle değiş tokuş edilmesi daha sık görülür. Bu da iki büyüklüğü karşılaştırma sorunu yaratacağı için başarıyı araştırmada ayrı bir zorluktur. Dolayısıyla başarıyı ölçümlerken toptan kazanç mı kayıp mı durumuna bakmak yerine tarafların her ayrı konuda başlangıç pozisyonlarında talep ettikleriyle, sonucu karşılaştırmak başarıyı ölçümlemekte en tatmin edici yoldur. Bu iyi bir mantık yürütme gibi görünse de burada kim başarılı sorusuna yanıt vermek yine kolay değildir. Ancak bu örnek gerçek yaşama ve hele diplomatik müzakerelerin mekanizmasına çok uymaz. Çünkü başta da dediğimiz gibi her iki taraf için de çoğu kez inilebilecek ya da çıkılabilecek sınırlar net değildir ve bu sınırlar ile gerçekleşen sınırı karşılaştırmak mümkün olmaz. Üstelik niyetler ve sınırlar çoğu kez itiraf bile edilmez. Hatta en ölçülebilir kazançta bile verilen ile alınan her zaman görece bir değere sahiptir. Bütün bu hassasiyetlere rağmen Lozan Konferansında görüşülen konuların her biri için

başlangıç pozisyonlarını ve sonuçları karşılaştırmak bizim başarı konusunda bir yaklaşımda bulunmamızı sağlayabilir.

Lozan Konferansı'nda Müzakere Konuları, Talepler ve Sonuçlar

Lozan'da çözümlenecek konular bilindiği üzere başlıca 3 kategoride ele alınmış ve bu kategorilerin her biri ayrı bir komisyonun sorumluluğuna verilmiştir. Bunlar, toprak sorunları komisyonu, kapitülasyonlar ve azınlıklar komisyonu ve iktisadi ve mali konularla ilgili komisyonu.¹⁸

Lozan Konferansı'nda tartışılacak konular, eşitlikçi pozisyon gereği her iki tarafın birbirinden taleplerini içeriyordu. Yoksa sadece bir tarafın talepleri ve diğer tarafın bu taleplere direnmesi biçiminde bir görüşme söz konusu değildir. Bu bakımdan burada ana başlıklar altında, her tartışma konusu açısından Türkiye'nin ve karşı tarafın talepleri ve anlaşmada yer aldığı biçimiyle bu taleplerin sonuçlarını gözden geçirmek, başarı hakkında yorum yapmamıza izin verecektir. Bunu yaparken Lozan Konferansı'nın kronolojik akışına uygun bir tablolaştırma yapmak uygun olacaktır.¹⁹ Kuşkusuz bu tablolaştırmadaki başlıklar her araştırmacının tercih ve yorumlarına göre daha fazla alt maddeye ayrılabilirdi gibi bazı maddeler birleştirilerek bir değerlendirme zemini oluşturulabilir.

¹⁸ Demirci, a.g.e., s. 98.

¹⁹ Bu tabloların hazırlanmasında 3 ve 4. sütun için Bilal Şimşir'in , **Lozan Günlüğü**, Seha Meray'ın **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler** ve Taner Baytok'un **İngiliz Belgeleriyle Sevr'den Lozan'a** adlı eserlerinden faydalanılmıştır. Tablolara ait dipnotlar, bütünlüğün bozulmaması için tablolardan sonra toplu olarak verilmiştir.

A-Türkiye'nin Talepleri ve Sonuçları

NO	KONU	TÜRKİYE'NİN TALEPLERİ	İTİLAFLI DEVLETLERİNİN YANITI	SONUÇ
1	TRAKYA SINIRI	Karadeniz kıyısından Meriç Nehrine Kadar olan Mustafapaşa Köprüsü-Dimetoka - Simelin Parçası Türkiye'de kalsın (Doğu Trakya için 1913 sınırı geçerli olsun) ²⁰	Meriç'in sol yakasında Türkiye'ye toprak verilemez. (Karaağaç bölgesi Türklere verilmesin) ²¹	Karaağaç Türkiye'de kaldı. ²²
2	BATI TRAKYA	Halk oylaması yapılsın ²³	Halk oylaması yapılsın. ²⁴	Halk oylaması yapılmadı, Lozan Antlaşması'na halk oylamasına ilişkin bir hüküm konulmadı. ²⁵
3	EGE ADALARI	Küçük ve yakın adalarla, İmroz, Bozcaada Tavşan Adaları ve Semadirek Adası Türkiye'ye bırakılsın. Diğer adalar askerden arındırılmalı, tarafsız ya da müstakil olmalı. Askerden arınma havadan uçma yasağını da kapsamalı. ²⁶	Curzon Türkiye'nin belirttiği adalar için istediği özerkliğe karşı çıktı. ²⁷ Buna karşılık müttefikler Semadirek, Limni, Bozcaada, İmroz (Gökçeada) adaları askerden arındırılmasını kabul ettiler. ²⁸	Tavşan Adaları, İmroz ve Bozcaada Türkiye'ye bırakıldı. Semadirek Yunanistan'a, Meis İtalya'ya bırakıldı. ²⁹ Asya kıyısından 3 milden az bir uzaklıkta bulunan adalar Türkiye'ye bırakıldı. Yunanistan'ın kendisine bırakılan adalardan Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya adalarında deniz üssü kuramayacağı ve istihkam yapılamayacağı hükme bağlandı. ³⁰
4	OSMANLI BORÇLARININ PAYLAŞIMI VE ÖDENMESİ	Osmanlı borçları Osmanlı'dan ayrılan topraklara paylaşılmalı. Bu paylaşımında 1918'e kadar olan borçlar esas alınmalı. Türkiye Osmanlı Borçlarının ödenmesine, borçların paylaşımı şartıyla karşı çıkmadı. ³¹ Karşı taraf ise 1914 yılına kadar olan borçların bölüşülmesini kabul ederek, 1914-1918 yılına kadar olan borçların tamamının Türkiye tarafından üstlenilmesini istedi. ³² Türkiye borçların Türk lirası ile ödenmesini ilk öneri olarak düşünmektedir. Daha sonra Frankla ödeme söz konusu edilmiştir. ³³	Yunanistan Osmanlı Borçlarından pay üstlenmeyeceklerini bildirdi. İtilaf devletleri, Osmanlı borçlarının 1914 yılına kadar olan kısmının bölüşülmesini kabul etti.	Lozan Antlaşması ile Osmanlı Devlet Borçları, Balkan Savaşları sonucunda kendilerine Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan topraklar katılan devletler ile Lozan Antlaşması ile belirtilen adalar kendilerine bırakılmış devletler arasında bölüşürüldü. Ancak bu noktada 1914 yılına kadar olan borçlar kapsama alındı. Borçların Türkiye'nin karşı çıktığı altın ya da sterlinle ödenmesi hükmü Lozan Antlaşması'nda yer almamıştır. ³⁴

5	TRAKYA SINIRININ VE BOĞAZLARIN HER İKİ YAKASININ ASKERDEN ARINDIRILMASI	Antlaşmayı imzalayacak devletler askerden arındırılacak olan Türk topraklarının olabilecek saldırılara karşı savunulacağı yolunda garanti verecekler. Buna ek olarak bu bölgenin yabancılar tarafından denetlenmesi, kontrol edilmesi söz konusu olamayacak. ³⁵	İtilaf Devletleri bir güvence vermeyi kabul etmediler. ³⁶	24 Temmuz 1923 günü imzalanan "Trakya Sınırma İlişkin Sözleşme" sinin 1.maddesi ile Türkiye'nin Yunanistan ve Bulgaristan ile olan sınırlarının her iki yanındaki 30 km' lik bir şeridin askerden arındırılmasını, bu şerit üzerinde hiçbir ülkenin uçağı da uçamayacağı hükmü karara bağlandı. Ayrıca Boğazların her iki yakasında genişliği değişecek şekilde bir şeridin askerden arındırılması kabul edildi. İtilaf Devletleri'nin askerden arındırılmış bölgelerle ilgili denetleme yetkisi, Boğazlar Komisyonu'nun yetkileri arasına konulmamış, "Boğazlar Rejimine İlişkin Sözleşme" sinin 18.maddesinde "askerden arındırılmış bölgelerin güvenliği tehlikeye düşecek" olduğunda alınacak tedbirlerin kararlaştırılması yetkisi Milletler Cemiyeti'ne bırakılmıştır." Böylelikle askerden arındırılmış bölgenin denetim yetkisi yabancılarla bırakılmamıştır. ³⁷
6	YUNANİSTAN'IN ÖDEYECEĞİ TAZMİNAT (TAMİRAT) SORUNU	Türkiye Yunanistan'ın Anadolu'daki işgali süresince yaptığı hasarların tazmini istedi. ³⁸	Yunanistan Tazminat (Tamirat) ödemeyeceklerini bildirdi.	Yunanistan, neden olduğu yıkımdan doğan zararları onama yükünü kabul etmekle birlikte Türkiye bu konuda ileri süreceği istemden vaz geçmiştir. Buna karşılık ise Karaağaç bölgesi için Lozan Antlaşması ile aynı gün düzenlenen ek bir protokol ile Karaağaç Türkiye'ye bırakıldı. ³⁹
7	KAPİTÜLASYONLAR	Kapitülasyonlar bütünüyle kaldırılmalıdır. ⁴⁰	İtilaf Devletleri bunu kabul etmedi.	Lozan Antlaşması ile Kapitülasyonların her bakımdan kaldırıldığı kabul edildi. ⁴¹

8	MUSUL	Musul Türkiye'ye verilmelidir. Gerekirse halkoylaması yapılmasını kabul ediyoruz. ⁴²	Musul Türkiye'ye bırakılamaz.	Lozan Antlaşması'nda "Türkiye ile Irak arasındaki sınır, işbu Andlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak dokuz aylık bir süre içinde Türkiye ile İngiltere arasından dostça bir çözüm yoluyla saptanacaktır. Öngörülen süre içinde iki Hükümet arasında bir anlaşmaya varılmamıza, anlaşmazlık Milletler Cemiyeti Meclisine" götürülecektir." hükmü yer aldı. ⁴³ Musul konusu Lozan Antlaşmasının İmzalanması'nın ardından Milletler Cemiyeti'ne gitti. Buradan Türkiye'nin istediği sonuç çıkmadı. 5 Haziran 1926 tarihli Ankara Antlaşması ile Musul sınırlarımız dışında kalmış oldu. ⁴⁴
9	ADAKALE	Türkiye Tuna Nehri üzerindeki 600 nüfuslu Adakale'nin kendisine bırakılmasını istedi. ⁴⁵	İtilaf Devletleri bunu kabul etmedi.	Türkiye'nin Adakale'yi de kapsayan bir ifade ile Lozan Antlaşması'nda sözü edilen adaların dışındaki diğer adalar üzerindeki haklarından vazgeçmiş sayılacağı hükme bağlandı. ⁴⁶
10	KABOTAJ HAKKI	Türkiye kabotaj hakkını istedi. ⁴⁷	Kabotaj hakkımıza itiraz edilmedi. Buna karşılık İtalya, Fransa ve İngiltere'ye tanınan Kabotaj hakkının 2.5 yıl boyunca devam etmesi ısrarından daha sonra bu devletler vazgeçti.	Kabotaj hakkımız kabul edildi. ⁴⁸
11	SAVAŞ TUTSAKLARI	Türkiye, Yunan ordusu tarafından savaş sırasında zorla götürülmüş olan sivil tutsaklarla savaş tutsaklarının hemen serbest bırakılmasını istedi. ⁴⁹	Yunanistan ilke olarak Yunanistan esir değişimine karşı çıkmadı.	Bu konuda antlaşmaya varıldı. Türk esirler alındıktan sonra Yunan esirlerinin iadesi kabul edildi. ⁵⁰
12	EL KONULAN ALTINLAR	Türkiye savaş döneminde İtilaf Devletleri'nce en konulan 5 milyon altın liranın kendisine verilmesini istedi. ⁵¹	Müttefikler bu talebi reddettiler.	Lozan Antlaşması ile Türkiye, bu kapsamdaki her türlü haktan vazgeçmeyi kabul etti. ⁵²
13	BOĞAZLARIN SAVUNULMASI	Türkiye Gelibolu Yarımadası'nın savunulması için 5.000 kişilik bir garnizon bulundurma hakkı talep etmekle birlikte, bu konuda İtilaf Devletleri'nin teklif edeceği rakamı kabul edeceğini belirtti. Marmara Denizinin Anadolu kıyılarının kayıtsız olarak tahkimi ve bu denizde Türk donanmasının hareket özgürlüğü açısından kısıtlama kabul edilmedi.	İtilaf Devletleri Gelibolu Yarımadası'nı Boğazların her iki yakasında bulunan askerden arındırılmış bölgeye dahil etmek istediler.	Lozan Antlaşması'na ekli olan haritaya bakıldığında Gelibolu Yarımadası'nın askerden arındırılmış bölgeye dahi edildiği görülmektedir. ⁵³

14	SINIRLARIMIZ DIŞINDA KALAN BÖLGELERDE HALKOYLAMASI	Türkiye sınırları dışında kaldığını ve hiçbir niyet beslemediğini belirttiği halde Misak-ı Milli'nin 1. Maddesinde belirtildiği üzere Mezopotamya (Irak), Hicaz, Mısır ve Suriye'deki halkların kendi yönetimlerini özgürce seçmeleri (halkoylaması yapılması) gerektiğini belirtti. (Ancak bu genel ifade dışında Musul adı dile getirilerek bir plesibit istenmedi.)	İngilizler halkoylaması (plesibit) fikrini kabul etmedi.	Lozan Antlaşması'nda, Türkiye'nin sınırları dışında kalan bölgeler için halkoylaması yapılması ile ilgili bir hüküm yer almadı.
15	BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ EL KONULAN TÜRK SAVAŞ GEMİLERİ	Türkiye, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce İngiltere'den sipariş edilen ve bedelleri ödendiği halde el konularak kendisine verilmeyen Sultan Osman ve Reşadiye adlı savaş gemilerinin bedeli olarak 5 milyon İngiliz lirası talep etti. ⁵⁴	İngilizler bu bedeli ödemeyi kabul etmedi.	Lozan Antlaşması ile Türkiye, 1914 yılında İngiltere'nin el koyduğu savaş gemileri için ödenmiş bulunan parayı İngiltere'den ya da İngiliz uyruklu kişilerden istememeyi kabul etti. ⁵⁵

B-Türkiye'den Talepler ve Sonuçları

NO	KONU	İTİLAFLI DEVLETLERİNİN TALEPLERİ	TÜRKİYE'NİN YANITI	SONUÇ
1	ASKERDEN ARINDIRILMIŞ BÖLGE	Türkiye'nin Trakya sınırının her iki tarafında 30 km'lik bir askerden arındırılmış bölge olsun. Ayrıca Boğazların her iki yakasında genişliği değişecek şekilde bir şeridin askerden arındırılması talep edildi. ⁵⁶	Türkiye boğazların her iki yarısını silahsızlandırılmayı kabul etti. Barış döneminde Karadeniz'deki en güçlü donanma kadar savaş gemisinin boğazlardan geçebilmesini kabul etti.	24 Temmuz 1923 günü imzalanan "Trakya Sınırına İlişkin Sözleşme" nin 1.maddesi ile Türkiye'nin Yunanistan ve Bulgaristan ile olan sınırlarının her iki yanındaki 30 km'lik bir şeridin askerden arındırılmasını, bu şerit üzerinde hiçbir ülkenin uçağı da uçamayacağı hükmü karara bağlandı. ⁵⁷

2	TÜRKİYE'DEN İSTENECEK SAVAŞ TAZMİNATI	Fransa , İngiltere ve İtalya'nın Türkiye'yi işgal ettikleri dönemde yapmış oldukları giderler Türkiye tarafından üstlenilmelidir. Bu rakam Müttefiklerce 15 milyon altın lira olarak talep edildi. ⁵⁸	Türkiye bu talebin Mondros Mütarekesi hükümlerine dayandırıldığını ancak Türkiye'nin Lozan'da Mudanya Silah Bırakışma Antlaşması'na göre bulunduğunu, bu yüzden bu talebi hiçbir şekilde görüşmeyeceği yanıtını verdi. Ancak Türkiye, süreç içinde kendi (Yunanlılardan istenen) tazminat talebinin müttefiklerce taahhüt altına alınması karşılığında müttefik devletler vatandaşlarının zararlarını ödemeye hazır olduğunu bildirme noktasına geldi. ⁵⁹	Türkiye ve İtilaf Devletleri savaş tazminatlarından karşılıklı olarak vazgeçmeyi kabul etmişlerdir. Yunanistan, neden olduğu yıkımdan doğan zararları onama yükünü kabul etmekle birlikte Türkiye bu konuda ileri süreceği istemden vazgeçmiştir. Buna karşılık ise Karaağaç bölgesi için Lozan Antlaşması ile aynı gün düzenlenen ek bir protokol ile Karaağaç Türkiye'ye bırakıldı ve burada yaşayan Rumlar da mübadele kapsamına sokuldu. ⁶⁰
3	EGE ADALARI	Yunanistan nüfusu dolayısıyla İmroz adasının Yunanistan'a verilmesini istedi. ⁶¹ Lord Curzon Bozcaada'yı Türkiye'ye bırakmayı kabul etti, ancak İmroz Adası'nın Yunanistan'a bırakılmasını talep etti. ⁶²	Türkiye, bunu kabul etmeyerek İmroz, Bozcaada, Semadirek ve Meis adalarının kendisine bırakılmasını istedi. ⁶³	Tavşan Adaları, İmroz ve Bozcaada Türkiye'ye bırakıldı. Semadirek Yunanistan'a, Meis İtalya'ya bırakıldı. ⁶⁴
4	MÜBADELE	İtilaf Devletleri Türkiye ile Yunanistan arasında bir nüfus mübadelesi yapılmasını istediler. ⁶⁵	Türkiye ilke olarak nüfus mübadelesine karşı çıkmadı. Ancak mübadelenin İzmir ve İstanbul dahil olmak üzere Türkiye'nin bütün Rum nüfusunu kapsamasını istedi. ⁶⁶	30 Ocak 1923 tarihinde Yunanistan ve Türkiye arasında imzalanan "Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol" un 2. Maddesine göre mübadele, Batı Trakya'da oturan müslümanları ve İstanbul'da oturan Rumları kapsamayacaktır. ⁶⁷

5	KAPİTÜLASYONLAR	İtilaf Devletleri kapitülasyonları başka bir adla devam ettirmek istediler. ⁶⁸	Türkiye kapitülasyonların, başka bir adla da olsa devam etmesine kesinlikle karşı çıktı, kapitülasyonların toptan kaldırılması dışında bir çözüme razı olamayacağını belirtti.	Lozan Antlaşması ile Kapitülasyonların her bakımdan kaldırıldığı kabul edildi. ⁶⁹
6	BOĞAZLAR KONUSU	İtilaf Devletleri esas olarak geçiş serbestisi istedi. Ayrıca bir Boğazlar Komisyonu gözetiminde Boğazların her iki yanındaki bir şeridin askersizleştirilmesi istendi. ⁷⁰	Türk tarafı Rusya-Ukrayna ve Gürcistan teklifine yakın bir görüşle, Bütün devletlerin (ticari) gemileri için savaş ve barışta serbesti, Türkiye dışındaki devletlerin savaş gemilerine ve hava kuvvetlerine Boğazlar ve Marmara Denizi'nin kapanması ve kıyıları Türkiye'nin istediği gibi askeri tahkimi biçimindeki bir düzenlemeyi önerdi. ⁷¹ Konferans süreci içinde bu sert tavrını yumuşattı. Boğazları savunma hakkına sahip olma karşılığında yabancı savaş gemilerinin geçmesini kabul etmeyi, Konferansın kesilmesi için temel gerekçe yapma düşüncesinden uzaklaştı. Buna ek olarak Türkiye Marmara Denizi'nin "Boğazlar" terimi kapsamından çıkartılmasını istedi. Ayrıca Türkiye askerden arındırmanın kabulü karşılığında bu kabulün, Türkiye'nin güvenliğine zarar vermeyeceğine ilişkin taraf devletlerce siyasal bir garanti verilmesini istedi. ⁷² Türkiye Boğazlar Komisyonu'na Yunanistan'ın temsilci vermesini kabul etmedi.	24 Temmuz 1923 günü imzalanan "Boğazlar Rejimine İlişkin Sözleşme" ile Türkiye, genel olarak serbest geçiş esasını kabul etti. Boğazların her iki yakasında genişliği değişecek şekilde bir şeridin askerden arındırılması kabul edildi. Marmara Denizi, "Boğazlar" terimi kapsamında kabul edildi. Ancak İtilaf Devletleri'nin askerden arındırılmış bölgelerle ilgili denetleme yetkisi, Boğazlar Komisyonu'nun yetkileri arasına konulmamış, "Boğazlar Rejimine İlişkin Sözleşme" nin 18.maddesinde "askerden arındırılmış bölgelerin güvenliği tehlikeye düşecek" olduğunda alınacak tedbirlerin kararlaştırılması yetkisi Milletler Cemiyeti'ne bırakılmıştır." Böylelikle askerden arındırılmış bölgenin denetim yetkisi yabancılara bırakılmamıştır. Boğazlar Komisyonu'na Yunanistan'ın da üye vermesi kabul edildi. ⁷³

7	AYRICALIKLAR (YABANCI ŞİRKETLER'E) -1	İtilaf Devletleri, hukuken Türk uyruklu olan yabancı şirketler için tazminat istediler. Özellikle bazı Fransız şirketlerinin çıkarlarını gözetmek için Antlaşmaya hüküm koymak istediler. ⁷⁴	Türkiye antlaşmaya ayrıcalıklı şirketlerle ilgili hükümler konulmasını reddetti. Buna karşılık bu şirketlerin Türk Hükümetine başvurabileceklerini kabul etti. ⁷⁵	Lozan Antlaşması'na ek olarak imzalanan "Osmanlı İmparatorluğu'nda Birtakım Ayrıcalıklara (İmtiyazlara) ilişkin Protokol ve Bildiri'nin 1 . , 2. ve 7.maddesine göre, Osmanlı Hükümeti ile 29 Ekim 1914'ten önce yapılmış bazı sözleşmelerin geçerli olacağına ve Türkiye'nin bu ayrıcalık sözleşmelerine onay vermeme durumunda bir tazminat ödemesi gerekeceği hükmüne bağlandı. ⁷⁶
8	AYRICALIKLAR-2	Müslüman olmayanlar askerden muaf olsun. ⁷⁷	Türkiye bunu reddetti. ⁷⁸	Türkiye'de Türk vatandaşı olan ama Müslüman olmayanların askerlikten muaf tutulmamaları kabul edilmedi. Sadece Türkiye'de (yaşayan) İtilaf Devletleri uyruğunda olan kişilerin askerlik hizmeti ya da bunun yerine geçecek herhangi başka bir yükümlülüğe tabii olmayacakları kabul edildi. ⁷⁹
9	MÜBADELEDE İSTİSNALAR	Batı Trakya Türklerine karşılık İstanbul'daki Rumları mübadele dışında bırakmayı istediler. ⁸⁰	Türkiye bu konuda esnek olma kararı verdi. Bu noktada İstanbul'dan sayılmanın niteliği konusunda açıklık istemektedir.	30 Ocak 1923 tarihinde Yunanistan ve Türkiye arasında imzalanan "Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol" un 2. maddesinin "b" fıkrasının 2. paragrafına göre mübadelede İstanbul'da 30 Ekim 1918'den önce yerleşmiş bulunan Rumlar "İstanbul Ahalisi" sayılarak mübadeleden istisna edileceklerdir. ⁸¹

10	AMERİKAN OKULLARI	Türkiye'de kalsın.	Belli şartlar altında kalabilirler.	Lozan Antlaşması ile Türkiye, sadece Amerikan Okullarının değil Müslüman olmayan diğer azınlıkların da okul kurmak, yönetmek, denetlemek ve buralarda kendi dillerini serbestçe kullanmak, ilk okullarda anadilleriyle öğretimde bulunmak hakkını kabul etti. Ancak bu hükmün söz konusu okullarda Türk dilinin öğrenimini zorunlu kılmaya engel olmayacağı da hükme bağlandı. ⁸²
11	ERMENİ YURDU	Ermenilere bir yurt verilsin. (Bu hususta özellikle Amerikan Heyeti ısrarlı davranmıştır.)	Türkiye toprakları üzerinde bir Ermeni yurdu fikrini kesinlikle reddetti.	Lozan Antlaşması'nda Türkiye sınırları içinde bir Ermeni Devleti öngörülmedi. ⁸³
12	AZINLIKLAR-1	Bağımsız bir örgütün azınlıkların korunmasını denetlenmesi önerildi.	Türkiye bunu reddetti.	Lozan Antlaşması'nda buna ilişkin bir hüküm yer almadı. ⁸⁴
13	AZINLIKLAR-2 (ADLİ KAPİTÜLASYONLAR KAPSAMINDA)	İtilaf Devletleri azınlıklar Türk kanunlarına tabii olmasın, azınlıkların yargılanacağı mahkemelerde yabancı hakimler de olsun isteğinde bulundular. İtilaf Devletleri direnç karşısında en azından bir geçiş dönemi için ısrar ettiler.	Türkiye bu önerilerin hepsini reddetti. Buna karşılık adliyenin reform sürecinde tarafsız danışmanlar çağrılabilceğini kabul etti. Ayrıca Türkiye, kapitülasyonların geçici de olsa bir süre daha sürmesi anlamına gelecek bir geçiş dönemi önerisini de reddetti.	Söz konusu kişilerin " malları, hakları ve çıkarları bakımından Türkiye'de ülke kanunlarının ve makamlarının en tam ve sürekli korumasından yararlanacaklardır." hükmü ile ayrıcalıklı konuları kabul edilmedi. İtilaf (bağıtlı) Devletlerin uyuğu olan kişilerin, bu ülkelerdeki Türk uyruklu kişilerle eşit olarak, (buldukları ülke mahkemelerine) ülke uyuqlarıyla aynı şartlar altında başvuracakları hükme bağlandı. ⁸⁵

14	AZINLIKLAR-3	Müttefikler Türkiye'de yaşayan "Müslüman azınlık" kategorisi oluşturmaya çalıştılar ve buna ilişkin düzenlemeler önerdiler	Türkiye sadece "Müslüman Olmayan Azınlıklar" ya da "Hıristiyan Azınlıklar" deyiminin kullanabileceğini belirtti.	Türkiye'nin sadece "Müslüman Olmayan Azınlık" kavramına izin veren tavrı kabul gördü. ⁸⁶
15	GENEL AF	Türkiye'nin bir genel af ilan etmesi istendi.	Türkiye bunu kabul etti. Ancak antlaşmaya iç işlerine müdahale görüntüsü vereceği için buna ilişkin hüküm konulmasına itiraz etti. Buna ek olarak Türkiye genel affın yararlanamayacak 150 kişiyi belirleme hakkını istedi.	150 kişi Türkiye'de ilan edilecek genel af dışı kaldı. (Bu kişiler 150'likler olarak anılacaktır.) Buna ek olarak genel af konusu iç işlerine müdahale olacağı düşüncesiyle Türkiye'nin istediği gibi Lozan Antlaşmasına dahil edilmedi, ayrı bir beyanname ile düzenlendi. ⁸⁷
16	PATRİKLİK	Fener Rum Patrikliğinin Türkiye'de kalması istendi ⁸⁸	Türkiye görüntüde Patrikliğinin Türkiye dışına çıkmasını istedi. (Mustafa Kemal açıkça Fener Rum Patrikliğini fesat ve hıyanet yuvası olarak nitelendirdi ve bu kurumun doğal yerinin Yunanistan olduğunu açıkça belirtti. ⁸⁹) Ancak Türkiye'nin bunu bir pazarlık unsuru olarak elinde tutmak için bu istekte bulunduğunu söyleyebiliriz. Aslında Türkiye (Rıza Nur) Türkiye'deki bir Patriğin daha kolay kontrol altında tutulabileceği görüşündedir. ⁹⁰ Bu konu, Türkiye'nin Lozan Konferansı'nda gerçek düşüncesine ters olduğu halde sadece pazarlık unsuru olarak kullanmak ve başka konularda ödün alabilmek için göstermelik olarak reddettiği bir konudur. Buna karşılık Türkiye Patriğinin siyasi ve idari yetkilerinin kaldırılmasını istedi.	Fener Rum Patrikliği Türkiye'de kaldı. Bu esasen Türkiye'nin de istediği bir durumdu. Patrikliğinin sadece Ruhani yetkileri kaldı, siyasi ve idari yetkileri kaldırıldı. ⁹¹

17	BOĞAZLAR KOMİSYONUNUN GÖREVLERİ	Müttefikler, Boğazlar Komisyonu'nun askersizleştirilmeyi ve diğer denetleme yetkilerini de içeren bir komisyon tasarısı öne sürdüler.	Türkiye kurulacak Boğazlar Komisyonu'nun varlığını kabul etti, ancak bu komisyonun sadece boğazlardan geçişlere ilişkin hükümleri denetleme yetkisi olması gerektiğini belirtti. Türkiye Boğazlar Komisyonu'nun geçişi denetlemeden ibaret yetkilerle kurulmasını, boğazlardan geçecek savaş gemilerinin sorumluluğunu Sovyet-Rusya'ya karşı tek başına üstlenmemek için reddetmemiştir.	Lozan Barış Antlaşması'na ek olarak Lozan Antlaşması ile aynı gün, 24 Temmuz 1923'te imzalanan bir sözleşme ile ("Boğazlar Rejimine İlişkin Sözleşme")bir "Boğazlar Komisyonu" kuruldu. Sözleşmenin 14. maddesinde Komisyon için, "savaş gemilerinin ve askeri uçakların geçişine ilişkin hükümlerin gereği gibi göz önünde tutulup tutulmadığını bakmakla görevli olacaktır" hükmü yer almıştır. Buna karşılık İtilaf Devletleri'nin askerden arındırılmış bölgelerle ilgili denetleme yetkisi, Boğazlar Komisyonu'nun yetkileri arasına konulmamış, "Boğazlar Rejimine İlişkin Sözleşme" sinin 18.maddesinde "askerden arındırılmış bölgelerin güvenliği tehlikeye düşecek" olduğunda alınacak tedbirlerin kararlaştırılması yetkisi Milletler Cemiyeti'ne bırakılmıştır." ⁹²

18	ÇANAKKALE'DEKİ İTİLAFA DEVLETLERİ ASKERLERİNE AIT MEZARLIKLAR	Müttefikler Gelibolu yarımadasındaki kendi askerlerine ait mezarlıkların mülkiyetini istediler. Yine İngilizler Arıburnu savaş alanının mezarlık gibi kendilerine tahsisini istediler.	Türkiye mezarlıkların İtilaf Devletlerine ait bir toprak statüsünü kabul etmedi.	Lozan Antlaşması'nın içinde "Mezarlıklar" ayrı başlığı altına yapılan bir düzenleme ile Türk egemenliğine helal getirmeyecek biçimde İtilaf Devletleri askerlerine ait mezarlıklar bu ülkelerin kullanımına bırakılacaktır. Buna ek olarak İngiliz Hükümeti'ne Gelibolu Yarımadası'nın Arıburnu bölgesinde Lozan Antlaşmasına ekli haritada özel olarak gösterilen bir bölge mezarlık olarak İngiliz Hükümetine bırakıldı. Bu haklar karşılıklılık esası içerecek biçimde Türkiye'ye de tanındı. ⁹³
19	İTALYAN TABİİYETİNE GEÇİRİLMESİ İSTENEN TÜRK VATANDAŞLARI	İtalyanlar 2.500 aile reisinin İtalyan Vatandaşlığına geçmesini Türkiye'nin kabul etmesini istediler	Türkiye bu sayıyı 1.000 kişi ile sınırlamak istedi.	Türkiye bu sayıyı 1.500 kişi olarak kabul etmek zorunda kaldı.
20	MUSUL	Musul Türkiye'ye bırakılamaz. Anlaşmazlık sürerse Milletler Cemiyeti'nin hakemliğine başvurulmalıdır.	Türkiye Musul'un kendisine verilmesini isteyerek konunun Milletler Cemiyeti'ne götürülmesini kabul etmedi. ⁹⁴	Lozan Antlaşması'nın 3. maddesinde "Türkiye ile Irak arasındaki sınır, işbu Antlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak dokuz aylık bir süre içinde Türkiye ile İngiltere arasından dostça bir çözüm yoluyla saptanacaktır. Öngörülen süre içinde iki Hükümet arasında bir anlaşmaya varılamazsa, anlaşmazlık Milletler Cemiyeti Meclisine" götürülecektir." hükmü yer aldı. ⁹⁵ Musul konusu Lozan Antlaşmasının İmzalanması'nın ardından Milletler Cemiyeti'ne gitti. Buradan Türkiye'nin istediği sonuç çıkmadı. 5 Haziran 1926 tarihli Ankara Antlaşması ile Musul sınırlarımız dışında kalmış oldu.

- ²⁰ Doğu Trakya sınırı için 29 Nisan 1913 tarihli İstanbul Antlaşmasının 7.maddesinin geçerli olması gerektiğine ilişkin Türk tarafının talebi, Lozan Konferansı'nın 22 Kasım 1922 günü yapılan ve Sınır, Boğazlar ve Askerlikle ilgili konuların konuşulacağı birinci komisyonun ilk toplantısında İsmet Paşa tarafından dile getirildi. İsmet Paşa bu konuşmasında Karaağaç bölgesinin ismini anarak bu bölge hakkındaki talebi somutlaştırmıştır. Bkz. Şimşir, **Lozan Günlüğü**, s.164; Meray, **a.g.e. C.1.**, s. 20. Burada belirtilmesi gereken bir nokta da şudur: Türk heyetine Lozan'a hareketinden önce verilen kısa bir talimattın 5. maddesinde "Trakya sınırı: 1914 sınırı elde edilmeye çalışılacak" ifadesi vardır. Bkz. Şimşir **Lozan Telgrafları I (1922-1923)**, Önsöz, s. XIV. Dolayısıyla buradaki "1914 sınırı" ifadesinin Birinci Dünya Savaşı başladığı andaki sınır olarak anlaşılması gerekeceği ve bunun da 29 Nisan 1913 tarihli İstanbul Antlaşması ile belirlendiği göz önünde bulundurulduğunda, İsmet Paşa'nın Lozan Konferansı'ndaki, 1913 tarihine atıfta bulunan talebinin, kendisine verilen kısa talimattaki 1914 sınırı ifadesi ile çelişmediğini, tam tersine talimattaki ifadenin hukuki ifadesi olarak anlaşılması gerekeceği açıktır.
- ²¹ İngiliz temsilci Lord Curzon, Türk tarafının Doğu Trakya sınırı üzerindeki talebini birinci komisyonun 22 Kasım 1922 günü öğleden sonra saat 16.00'da yaptığı 2. toplantıda reddetmiştir. Bkz. Şimşir, **Lozan Günlüğü**, s.165; Meray, **a.g.e. C.1.**, s. 33.
- ²² Karaağaç bölgesi İsmet Paşa tarafından Konferansta, yukarıda bu tablo içindeki 19 no'lu dipnotta da belirttiğimiz gibi, adı anılarak talep edilen bir bölge olmasına ve müzakereler sonunda Türkiye'ye bırakılmasına rağmen (Bkz. Demirci, **a.g.e.**, s. 232) Lozan Antlaşması'nın metninde adı açıkça geçmez. Türkiye'nin sınırlarını belirleyen Lozan Antlaşması'nın 2.maddesinin Yunanistan sınırına ilişkin hükümlerinde Karaağaç adından söz edilmemesine rağmen bu bölgenin 2. maddenin 2. fıkrasında adı geçen bir bölge olduğu anlaşılmaktadır. Gerçekten de Karaağaç bölgesine ilişkin çözüm, taraflar arasında Lozan Antlaşması metnine ek olarak imzalanan ek protokoller ile oluşturulmuştur. 15 numaralı bu protokol "Karaağaç Toprak Parçası (Arazisi) ile İmroz ve Bozcaada Adalarına ilişkin olarak İngiliz İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan ve Türkiye'nin 24 Temmuz 1923 tarihinde imzaladıkları Protokol" başlığını taşımaktadır. Bkz. Meray, **a.g.e. C.8.**, s. 114-115. Bu protokolde de Karaağaç ismi sadece bir kez, protokolün 3. maddesinin ilk paragrafında geçer. Protokolün 1. maddesinde Karaağaçtan "Türkiye'ye geri verilecek toprak parçası (arazi)" ve 2. maddelerinde ise "söz konusu toprak parçası" olarak söz edilir. Bkz. Meray, **a.g.e. C.8.**, s. 114-115. Buna karşılık Lozan Antlaşmasının Yunanistan sınırını da belirleyen 2. maddesinin ilk cümlesinde "Karadeniz'den Ege Denizi'ne kadar Türkiye'nin sınırları aşağıdaki gibi saptanmıştır." İfadesi sonrasında parantez içinde "(1 nolu Haritaya bakılması)" ifadesi vardır. Bkz. Meray, **a.g.e. C.8.**, s.3. Oysa Türkiye'de Lozan Antlaşması metni olarak yayınlanan bir kısım yayında Lozan Antlaşması'nın 2. maddesinin bu ilk cümlesindeki parantez içi hüküm yer almaz. Lozan Antlaşması metnini de içeren bir çalışma örneği olarak bkz. İbrahim Sadi Öztürk, **Sevr Antlaşması**, Frak Yayınları, 2. Baskı, Mayıs 2007, s. 300. 2. maddedeki parantez içi ifadeye yer veren bir çalışma örneği olarak ise bkz. Demirci, **a.g.e.**, s. 249. Buna karşılık Lozan Antlaşması'nın 2. maddesinde atıfta bulunulan söz konusu harita, Lozan Antlaşması'na ek olarak imzalanan protokoller gibi antlaşmanın bir parçası olarak anılmamıştır. Örneğin bkz. Erhan, **a.g.m.**, s. 14-15. (Çağrı Erhan bu makalesinde Lozan'a ek olarak imza protokollerin sayısını 18 olarak belirtmesine rağmen ek protokollerin en önemlilerinden biri olan ve Karaağaç bölgesi ile İmroz ve Bozcaada adalarını Türkiye'ye bırakan 15 numaralı protokolü tablosuna almayı unutmuştur. Bkz. Erhan, **a.g.m.**, s. 15. Bu açıdan protokollerin tam liste dökümü için Meray, Meray, **a.g.e. C.8**, s. 121-122'ye bakılmalıdır.) Belirtilmesi gereken ayrı bir husus ise Lozan da imzalanan ve anlaşmazlık konularına çözüm getiren

protokollerin (sözleşmelerin) sayısının Lozan Antlaşması ve ona ek olan 17 protokolle birlikte 18 olmasına karşılık, 13. ve 17. protokoller bir konuyu hükme bağlamaz. 13. Protokol Belçika ve Portekiz'in katılımını düzenlerken, 17. protokol sadece Sırp –Hırvat-Sloven Devletinin imzaladığı belgeleri açıklamaya yönelik olarak hazırlanmış, diğer 17 protokolü (Lozan Antlaşması + 16 Protokolü) listeleyen, tıpkı 13. protokol bir anlaşmazlık konusuna çözüm getiren herhangi bir hüküm içermeyen bir anlamda nelerin imzalandığını toptan belirtmeye yönelik teknik ya da konu içeriksiz bir protokoldür. Meray'ın çalışmasına ek olarak verilen haritalar da Protokollerinin bir parçasıdır. Çünkü her ne kadar Lozan Antlaşması 2. maddede parantez içi ifade "(1 sayılı Haritaya bakılması)" şeklindeyse de "Trakya Sınırına İlişkin Sözleşme" başlığını taşıyan 3 numaralı ek protokolda askerden arındırılmış bölgeyi saptayan 1. maddede bu hüküm ile ilgili 5 nolu harita kastedilerek yine parantez içinde verilen "(ekli haritaya bakılması)" ifadesinde kullanılan "ekli" sözcüğü sınırlara ilişkin Lozan Antlaşması ya da ek protokollerde atıfta bulunulan ve sayısı 5 olan haritaların da Antlaşma ve Protokollerin ayrılmaz bir parçası olduğunu gösterir. Bkz. Meray, **a.g.e. C.8**, s. 61. Gerçekten de bu ek haritaların işlevi açıktır. Örneğin ek bir numaralı ("Charte no:1 Avrupa Türkiyesi" başlıklı) haritayı incelediğimizde Lozan'da kararlaştırılan Doğu Trakya sınırı ile 1913 İstanbul Antlaşması ile belirlenen Doğu Trakya sınırının farkı görülmektedir. Bkz. Meray, **a.g.e. C.8**, ek 1 nolu harita. Ayrıca 4. maddedeki "İşbu Andlaşmada belirtilen sınırlar, Andlaşmaya eklenmiş 1/1000.000 ölçekli haritalar üzerine çizilecektir" ibaresi durumu kesinliğe kavuşturmaktadır. Bkz. Meray, **a.g.e. C.8**, s. 3-4.

- ²³ Batı Trakya için bir plebisit (halk oylaması) yapılması yolundaki Türk tarafının talebi de yine 22 Kasım 1922 günü yapılan ve Sımr, Boğazlar ve Askerlikle ilgili konuların konuşulacağı birinci komisyonun ilk toplantısında İsmet Paşa tarafından dile getirildi. Bkz. Şimşir, **Lozan Günlüğü**, s.164; Meray, **a.g.e. C.1.**, s. 20.
- ²⁴ Lord Curzon, Batı Trakya için Plebisite ilişkin Türk tarafının talebini de birinci komisyonun 22 Kasım 1922 günü öğleden sonra saat 16.00'da yaptığı 2. toplantıda "Türk ülkesi dışında herhangi bir ülkede plebisite başvurulması ne kadar söz konusu olamazsa, bu bölgede plebisite başvurmak öyle düşünülemez" diyerek reddetmiştir. Curzon böyle bir yolun o dönemde yaşanan karışıklıklar yüzünden oluşan büyük nüfus hareketleri yüzünden kesin bir sonuç vermeyeceğini de bir gerekçe olarak kullanmıştır. Bkz. Meray, **a.g.e. C.1.**, s. 35.
- ²⁵ Esasen Türkiye'nin Batı Trakya'da plebisit istemesinin bu bölgenin Türkiye'ye verilmesini istemesi anlamına gelmeyeceğini belirtmesi, plebisit'in siyasi bir sonuç vermesi olanağını zaten zayıflatmış bulunuyordu. Bkz. Meray, **a.g.e. C.1.**, s. 92.
- ²⁶ Türk tarafına verilen talimatın 4. maddesi şöyleydi: "Adalar: Duruma göre davranılacak, kıyılarımıza pek yakın olan adalar ülkemize katılacak, olmazsa Ankara'dan sorulacak." Bkz. Şimşir **Lozan Telgrafları I (1922-1923)**, Önsöz, s.XIV. Görüldüğü gibi talimatta ada ismi anılmamaktadır. İsmet Paşa bu talimatı somutlaştırmış ve İmroz ve Bozcaada ile birlikte Semadirek adasının da Türkiye'ye bırakılmasını ayrıca Limni, Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya adalarının askerlikten arındırılmasını, bu adalarda deniz üssü yapılmaması, uçak bulundurulmaması, asayiş için bulunacak bir jandarma gücü dışında herhangi bir askeri gücün barındırılmaması yolundaki taleplerini 25 Kasım 1922 günü öğleden sonraki 2. oturumda dile getirmiştir. Bkz. Bkz. Meray, **a.g.e. C.1.**, s.100. Adalar konusu Boğazlar konusu gündeme getirilirken de 20 Aralık 1922 günkü oturumda İsmet Paşa tarafından tekrar dile getirilmiş ve İmroz, Bozcaada ve Semadirek adalarının adları anılarak ve Çanakkale Boğazı'nın güvenliği öne sürülerek Türkiye'ye bırakılması istenmiştir. Bkz. Meray, **a.g.e. C.1.**, s.286. Türkiye 4 Şubat 1922'de ise sadece İmroz ve Bozcaada'nın adı geçmektedir. Bkz. Meray, **a.g.e. C.5**, s. 29. Ancak Lozan Konferansı'nın bir antlaşma

imzalanmadan dağılması sonrasında yeniden görüşmelere başlanması umuduyla 8 Mart 1923 tarihinde Türkiye, Lozan Konferansı öncesi konferansa Türkiye'yi de davet ettikleri için "Çağırın Devletler" adı ile anılan (İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya) devletlerin temsilcilerine gönderdiği mektupla bu kez Semadirek adasını talep etmekten vazgeçmiştir. Bu mektubun 12. Madde başlığını taşıyan "Teklif edilen metin" ara başlıklı kısmındaki ifadeden Türkiye'nin İmroz Bozcaada ve Bozcaadaya bağlı Tavşan Adaları (Bu adalar için Merkez/Eşek adları da kullanılmaktadır. Bu karışıklık İsmet Paşa'nın 28 Nisan 1923'te Başbakan Rauf Bey'e yazdığı bir telgrafta da dile getirilmiş ve antlaşmaya Tavşan Adaları olarak yazılacağı kararı dile getirilmiştir. Bkz. Şimşir, **Lozan Telgrafları – II**, s.235-136.) dışında sadece İtalya'dan Meis adasını, adalarını sayarak talep ettiği anlaşılmaktadır. Buna ek olarak "Asya kıyısından üç milden az bir uzaklıkta bulunan adalar, Türk egemenliği altında kalacaktır." İfadesi ile birlikte Türk talepleri başlangıç konumuna göre daha sınırlanmış bir biçime sokulmuş olmaktadır. Bkz. Meray, **a.g.e. C.5**, s.30.

²⁷ Lord Curzon özerkliğe Girit'in özerkliği dönemine atıfta bulunarak Türk tarafının bazı adalar için öngördüğü özerklik fikrini 25 Kasım 1922 günü öğleden sonraki oturumda reddetti, ama bu adaların askerden arındırılması fikrine kapıyı tamamen kapatmayarak teknik bir alt komisyonun değerlendirilmesini kabul etti. Bkz. Meray, **a.g.e. C.1**, s. 103

²⁸ Alt komisyon ilke olarak sadece 8 adanın (İmroz, Bozcaada, Semadirek, Limni, Midilli, Sakız, Sisam, ve Nikarya) adını sayarak askerden arındırılacak adaların kapsamını belirlemiştir. Komisyonun çoğunluğu Türk tarafının beklentilerine göre daha dar bir sınırlama belirleme eğilimindeydi. Bkz. Meray, **a.g.e. C.1**, s.114-116. Lozan Antlaşması'nın 13. maddesi, Ege adalarının askerden arındırılmasına ilişkin olarak Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya adalarını saymasına karşılık (Bkz. Meray, **a.g.e. C.1**, s.6) Boğazlar konusuyla ilişkilendirildiği için Semadirek, Limni, İmroz ve Bozcaada ile Tavşan adalarına ilişkin askerden arınma hükümlerini, Lozan Antlaşmasına ek olan "Boğazlar Rejimine İlişkin Sözleşme" başlığını taşıyan 2 numaralı protokolün 4. maddesinin 3. fıkrasında bu son 4 adanın adını sayarak belirtmiştir. 2 numaralı protokolün 6. maddesi, protokolde adı anılan söz konusu 4 adaya ilişkin askerden arındırılmanın detaylarını saptamaktadır. Bkz. Meray, **a.g.e. C.8**, s. 56. Lozan Antlaşması 13. madde ile ek 2. protokolün 6. maddesini karşılaştırdığımızda ise Boğazların güvenliği ile ilişkilendirilen ve Çanakkale Boğazına yakın olduğu için 2 numaralı protokole konu olan Semadirek, Limni, İmroz ve Bozcaada ile Tavşan adalarına ilişkin askerden arınma hükümlerinin, ege adaları olan Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya adalarının askerden arınma kısıtlamalarına göre daha ağır ve daha detaylı olarak hazırlandığı görülmektedir.

²⁹ Türkiye Lozan Konferansı'nın bir antlaşma imzalanmaksızın ilk bölümünün sona ermesinden sonra 8 Mart 1923 günü Çağırın Devletler'e karşı yaptığı teklifinde Antlaşma Tasarısı olarak sunduğu metnin 15. maddesinin son fıkrasında Meis Adası'nın Türkiye'nin egemenliğine verilmesini talep etmiştir. Bkz. Meray, **a.g.e. C.5**, s. 30. Meis Adası konusunun Lozan Konferansı resmi gündemine gelişi ise tıpkı Adakale gibi 25 Nisan 1923 günü oturumdadır. Bkz. Meray, **a.g.e. C.6**, s. 13-17.

³⁰ Lozan Antlaşması'nın 12.maddesi Türkiye'ye bırakılacak adaları İmroz, Bozcaada ve Bozcaada'nın güneyindeki Tavşan(Merkez/Eşek) adaları olarak saymaktadır. Bkz. Meray, **a.g.e. C.8**, s. 5.

³¹ Osmanlı Borçları ve bu borçların bölüşümü konusu ilk olarak İktisat ev Maliye sorunlarının görüşüleceği 27 Kasım 1922 günü oturumda gündeme gelmiştir. Türkiye bu ilk oturumda borçların bölüşürülmesi gereğini talep etti. Bkz. Meray, **a.g.e. C.4**, s.3. Buna ek olarak Türkiye, 13 Ocak 1923 günü oturumda borcun Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı 30 Ekim 1918 tarihine kadar olan borçları kapsamını savundu. Bkz. Meray, **a.g.e. C.4**, s. 28.

- ³² Fransız temsilci Bompard sözcülüğünde İtilaf Devletleri aynı oturumda Türk tarafının teklifine karşı çıkarak borcun 1914 sonrasına ait kısmının sadece Türkiye tarafından üstlenilmesi gerektiğini belirttiler. Bkz. Meray, **a.g.e. C.4**, s. 29. Buna ilişkin diğer ayrıntılar için bu tablo içinde 33 numaralı dipnota bakılmalıdır.
- ³³ Borçların hangi para birimiyle ödeneceğine ilişkin tartışmalar uzun sürmüştür. Bu süreci yansıtan ve değerlendiren bir çalışma olarak Bkz. (Editör). Çağrı Erhan, **Yaşayan Lozan**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2003, s.339-360. Borçların ülke bazında yüzdesel paylaşılmasına ilişkin bir tablo için ise Bkz. (Editör). Çağrı Erhan, **Yaşayan Lozan**, s.352'deki tablo. Buna göre Türkiye 17 Ekim 1912 tarihinden önceki borçların %62,23'ünü, bu tarihten sonraki borçların % 76,53'ünü ödemeyi üstlenmiş olmaktadır.
- ³⁴ Toplam 5 bölümden oluşan Lozan Antlaşmasının 3.Bölümü, 46. maddeyle 99 madde arasındaki, bu maddeler dahil olmak üzere 54 maddeyi kapsar ve iki ana alt bölüme ayrılır. Bu alt bölümler "Mali Hükümler" başlığını taşıyan, 46 ile 63. madde dahil bu iki madde arasında yer alan maddeler ile 64. madde ile başlayan ve 99. maddeyle sona eren "Ekonomik Hükümler" başlığını taşıyan ana bölümlerdir. Mali Hükümler başlıklı ilk alt bölümü ise kendi içinde biri 46 ile 57. maddeler arasında kapsayan ve "Kesim I" başlığını taşıyan, diğeri 58 ile 63. maddeler arasında kapsayan "Kesim II" başlığını taşıyan iki ayrı bölümden oluşur. İşte Osmanlı Borçları konusu, söz konusu "Kesim I" kısmının alt başlığında "Osmanlı Devlet Borcu" olarak yer alır. Bir başka deyişle Osmanlı Borçları konusu Lozan 46 ile 57. maddeler arasındaki 12 maddede düzenlenmiştir. Bkz. Meray, **a.g.e. C.8**, s. 13-19. Osmanlı Devlet Borcunun ödenmesinde 53. maddeye göre 1 Kasım 1914 tarihi esas alınmıştır. Bunun anlamı bu tarihe kadar olan borçların Osmanlı'dan ayrılan topraklara bölüşülmesinin kabul edilmesidir. Birinci Dünya Savaşı'nın öncesinde ya da savaş döneminde denk düşen bir tarihte ödenmesi gerekirken savaş yüzünden ödenmemiş borçlar ise ayrı tutulmuş ve Lozan Antlaşmasının 84. maddesinde düzenlenmiştir. Bkz. Meray, **a.g.e. C.8**, s. 31. Osmanlı Devlet Borçları'nın (Lozan Antlaşması parantezi içi bilgi olarak "Düyun-u Umumiye-i Osmaniye" olarak ek bilgi vermektedir. Bkz. Meray, **a.g.e. C.8**, s. 13.) Bölüşürülmenin esası ise 51. maddede belirtilmiştir ve şu şekilde özetlenebilir: Öncelikle Balkan Savaşlarının çıkmasına kadar olan yükümlülükler, (17 Ekim 1912 öncesi) Balkan savaşlarıyla ayrılan topraklar(devletler) arasında bölüşürülecek (Madde 50 "(1)" başlıklı fıkra), buna karşılık 17 Ekim 1912 ile 1 Kasım 1914 arası yapılan borçlanmalar ise Lozan Antlaşması ile kurulan devletlerle yine Lozan Antlaşması ile kendisine Osmanlı Toprağından toprak katılan devletlere bölüşürülecektir. (Madde 50, "(2)" başlıklı fıkra). Bkz. Meray, **a.g.e. C.8**, s.15. Osmanlı Devlet Borçları, Osmanlı Devleti'nden ayrılan devletlere bölüşürülürken düşünüldüğünün aksine ayrılan toprakların büyüklüğünün kalan Osmanlı toprakları büyüklüğüne oranlanarak hesaplanmamıştır. Ayrılan toprakların ürettiği genel gelir büyüklükleri, Osmanlı İmparatorluğunun bu topraklar ayrıldıktan sonraki kalan topraklarının tamamında üretilen toplam gelire oranlanarak ayrılan topraklara düşen borç oranı hesaplanması gibi bir yol üretilmiştir. Bkz. Meray, **a.g.e. C.8**, s.5. 16. Bu düşünce Fransız temsilci Barrere tarafından 27 Kasım 1922 tarihli oturumda ortaya atılmıştır. Bkz. Meray, **a.g.e. C.6**, s. 17. Böylece ayrılan topraklara düşen pay hesaplanırken daha zengin bir toprak parçası alana ödenecek borçtan daha çok pay düşmesi gibi görece adaletli bir dağılım hedeflenmiş olmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta, Türkiye'ye düşecek payın ve ayrılan parçalara düşecek toplam payın hesaplanmasında, yani toplamın önce ikiye bölünmesinde Balkan Savaşları ile ayrılan topraklar söz konusu olduğunda gümrük gelirleri dahil olmak üzere 1910-1911 ve 1911-1912 mali yılı gelir rakamlarının ortalaması dikkate alınırken, Balkan savaşlarıyla ayrılan devletlerin her birine düşecek pay hesaplanırken gümrük vergileri hesaptan çıkacaktır. (Coğrafi özellikten dolayı kara ve deniz bölgelerinin farklılığının getireceği

adaletsizliği dengelemek ilkesinden hareketle olması iolasılı yüksek gözüküyor.) Lozan Antlaşmasıyla ayrılan devletlerin ya da toprakların payı hesaplanırken ise (Madde 51, “(2)” başlıklı fıkra) Osmanlı Devletinin Balkan Savaşları sonrası yeni büyüklüğü dikkate alınacak ve yine gümrük verileri dahil bütün gelirler paydadaki büyüklüğü oluşturacaktır. Yani Lozan ile ayrılan bölgelerin payında Osmanlı Devletinin Balkan Devletleri ayrıldıktan sonraki daha küçük hali dikkate alınacaktır. Bkz. Meray, **a.g.e. C.8**, s.16.

- ³⁵ Esasen Trakya’da (“Doğu Trakya’nın Kuzey ve Batı sınırları boyunca”) bir askerden arındırılmış bölge oluşturulması düşüncesi ilk olarak 22 Kasım 1922 günkü ilk oturumda Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı temsilcisi M. Nintchitch tarafından dile getirilmiştir. Bkz. Meray, **a.g.e. C.1**, s. 25. Bu düşünce, Lord Curzon tarafından 22 Kasım 1922 günü öğleden sonra yapılan toplantıda tekraren dile getirilmiştir. Bkz. Meray, **a.g.e. C.1**, s. 33. Curzon bu toplantıda konu ile ilgili bir ön hazırlık yaptığını belli edecek biçimde askerden arındırılmış bölgenin sınırlarını içeren bir detay plandan da söz etmiş ve bu konuyu bir alt komisyona gönderme isteğinde bulunmuştur. Bu aşamda Curzon askerden arındırılmış bölgenin genişliği için 20-30 km gibi pazarlığa açık bir ifade kullanmıştır. Bkz. Meray, **a.g.e. C.1**, s. 34. 23 Kasım 1922 günü yapılan oturumda ise Türk tarafına “Tarafsız bir bölge” kurulması ile ilgili bir teklifle karşı karşıya olduğu bildirmiştir. Bkz. Meray, **a.g.e. C.1**, s. 46. Bu farklı kavramın komisyon toplantısında dile getirilmekle birlikte aslında askerden arındırılmış bölge düşüncesini işaret ettiğini söyleyebiliriz. “Tarafsız Bölge” düşüncesi Türk tarafınca hemen reddedilmemiş ve bazı çekinceler ile alt komisyonda incelenmesi istenmiştir. Bu çekincelerden “Tarafsız Bölge” düşüncesinin Türk tarafından da yönetim kısıtlamaları ve savunma kaygılarıyla ilişkilendirilerek aslında askerden arındırılma kavramı gibi algılandığını görmekteyiz. Bkz. Meray, **a.g.e. C.1**, s. 46. Ancak bu kavram kargaşalığı üzerine Curzon 23 Kasım 1922 günkü toplantıda hemen müdahale etmiş ve “Tarafsız Bölge” kavramından söz edilmesine itiraz ederek haklı olarak bunun egemenlik sorunu yaratacağını, doğru kavramın “askerden arındırılmış bölge” olduğunu belirtmiştir. Bkz. Meray, **a.g.e. C.1**, s.47. Aynı düzeltme 23 Kasım 1922 günkü toplantıda Romanya temsilcisi M.Duca tarafından da yapılmıştır. Bkz. Meray, **a.g.e. C.1**, s.48. Nitekim bu andan itibaren artık tartışılan kavram “askerden arındırılmış bölge” olmuştur. Konu bu toplantıda alt komisyona gönderilmiştir. Buna rağmen Türk tarafı bu iki kavramı aynı olarak algıladığını 24 Kasım 1922 günkü oturumda da tekrarlamıştır. Bkz. Meray, **a.g.e. C.1**, s. 66. Ancak genel olarak bu iki kavramın bir biri yerine kullanılmasında Türk tarafı yalnız değildir. Curzon bile önceki uyarılarına rağmen askerden arındırılma ile tarafsızlığı aynı algıladığını belirten örnekler ortaya koymuştur. Bkz. Meray, **a.g.e. C.1**, s. 67. Türk tarafı askerden arındırılacak bölgenin dokunulmazlığını antlaşmayı imzalayacak devletlerce garanti altına alınmasını ise 24 Kasım 1922 günkü oturumda talep etti. Bkz. Meray, **a.g.e. C.1**, s. 65. Türkiye askerden arındırılacak bölgenin denetime tabi tutulamayacağı düşüncesini de aynı toplantıda talep etti. Bkz. Meray, **a.g.e. C.1**, s. 66.
- ³⁶ İtilaf devletleri denetim olmaksızın garanti olamayacağı mantığıyla Türkiye’nin talep ettiği kendi sınırları içinde kalacak bir askerden arındırılmış bölgeye yönelik saldırıya karşı imzacı devletlerce garanti vermesi teklifini reddetti. Bkz. Meray, **a.g.e. C.1**, s. 69.
- ³⁷ Trakya’da Sınıra paralel ve sınırın her iki yanından ortalama 30 km mesafeyi kapsayacak askerden arındırılmış bölgeye ilişkin hükümler ek 3 numaralı “Trakya Sınırına İlişkin Sözleşme” de belirtildi. Bkz. Meray, **a.g.e. C.8**, s. 60-63. Boğazların her iki yakasında oluşturulacak askerden arındırılmış bölgeye ilişkin hükümler ise ek 3 numaralı “Boğazlar Rejimine İlişkin Sözleşme”nin 4. ile 18. maddeleri arasındaki maddelerde belirtilmiştir. Bkz. Meray, **a.g.e. C.1**, s. 55-59.

- ³⁸ “Yunanlıların yaptıkları her çeşit zararların ve yıkımların onarılması” konusu ilk olarak İktisat ev Maliye sorunlarının görüşüleceği 27 Kasım 1922 günkü oturumda gündeme gelmiştir. Bkz. Meray, **a.g.e. C.4**, s.3.
- ³⁹ Lozan Antlaşması'nın 59. maddesinin ilk fıkrası Yunanistan'ın Anadolu'da Kurtuluş Savaşı boyunca savaş yasalarına aykırı olarak eylemler yaptığını ve bir tazminat yükünün doğduğunu kabul ederken 2. fıkra ile Türkiye'nin bir tazminat talebinden vazgeçmiştir. Bkz. Meray, **a.g.e. C.8**, s. 21. Karaağaç ile ilgili sonuç için ayrıca bakınız bu tablo içinde 21 numaralı dipnot.
- ⁴⁰ Kapitülasyonlar sözcüğü ilk kez başka bir konu, Ege Adaları konuşulurken 25 Kasım 1922 günkü oturumda kullanıldı. Bkz. Meray, **a.g.e. C.1**, s. 105. Bu toplantıda Türkiye konuya duyarlı olduğunu gösterdi. Bu konu 2 Aralık 1922 günkü oturumda gündeme geldi. İsmet Paşa Kapitülasyonlardan vazgeçilmesini açıkça talep etti. Bkz. Meray, **a.g.e. C.3**, s. 3.
- ⁴¹ Lozan Antlaşması'nın 28.maddesi şu şekildedir: “Bağıtlı Yüksek Taraflar, her biri kendi yönünden, Türkiye’de Kapitülasyonların her bakımdan kaldırıldığını kabul ettiklerini bildirirler.” Bkz. Meray, **a.g.e. C.8**, s. 9. Kapitülasyonlar sözcük olarak bir de Lozan Antlaşmasının 71. maddesinde “Kapitülasyonlara son verilmiş olduğunu göz önünde tutularak,...” biçiminde geçer. Bkz. Meray, **a.g.e. C.8**, s. 24. Bunun dışında Lozan Antlaşmasına ek 4. Sözleşme olan Yerleşmeye ev Yargı Yetkisine İlişkin Sözleşme” nin 13.maddesinde yine Kapitülasyonların kaldırılmış olduğunu ilişkin bir vurguyla “Kapitülasyonlara son verilmiş olduğu için...” ifadesiyle yer alır. Bkz. Meray, **a.g.e. C.8**, s.69. Bu 3 yer dışında Lozan Antlaşması ve ek sözleşmelerin hiçbir yerinde Kapitülasyonlar sözcüğü geçmez.
- ⁴² Musul konusu ilk kez 26 Kasım 1922 akşamı Lord Curzon ile İsmet Paşa'nın yapmış olduğu bir özel görüşmede gündeme geldi. Bkz. Şimşir, **Lozan Günlüğü**, s.193. (Bu çalışmada yanlışlıkla “26 Ekim akşamı” ifadesi ye almıştır.) Türkiye'nin Musul vilayetini talebi İngiltere'nin reddedişi bu toplantıda ilk kez dile getirilmiştir. Musul sorununun konferans resmi gündemine ilk kez gelişi ise 23 Ocak 1923 tarihinde olmuştur. Bkz. Meray, **a.g.e. C.1**, s. 344.
- ⁴³ “Musul” sözcüğü Lozan Antlaşması'nda geçmez. Irak sınırı ise 3. maddede düzenlenmiştir. Bkz. Meray, **a.g.e. C.1**, s.3.
- ⁴⁴ Musul Meselesi ile ilgili olarak geniş bir literatür olmakla birlikte konunun Mondros Mütarekesi ile başlayan ve 5 Haziran 1926'da biten hikayesinin kısa bir özeti için bkz. Yusuf Hikmet Bayur, **Türkiye Devletinin Dış Siyaseti**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s.162-172.
- ⁴⁵ Adakale konusu İsmet Paşa'nın önüne Rauf Bey'den gelen 29 Kasım 1922 tarihli bir telgrafla geldi. Bkz. Şimşir, **Lozan Günlüğü**, s. 212. Ancak Türkiye Lozan Konferansı'nın bir antlaşma imzalanmaksızın ilk bölümünün sona ermesinden sonra 8 Mart 1923 günü Çağırın Devletler'e karşı yaptığı teklifinde Antlaşma Tasarısı olarak sunduğu metnin 16. maddesinde Adakale'nin Türkiye'nin egemenliğine verilmesini talep etmiştir. Bkz. Meray, **a.g.e. C.5**, s. 30. Türkiye Adakale'nin Romanya Tarafından Birinci Dünya Savaşı'nda işgal edilmemiş olmasını ve bu durumda statükonun değişmemiş olduğu düşüncesini bir koz olarak elinde tutmak istemiştir. (Rauf Bey'in 2.Lozan görüşmeleri başlamadan İstanbul'daki Türk Dışişleri heyetine gönderdiği telgraftan bunu anlıyoruz. Bkz. Şimşir, **Lozan Telgrafları – II**, s. 198.) Adakale konusunun Lozan Konferansı resmi gündemine gelişi ise 25 Nisan 1923 günkü oturumdadır. Bkz. Meray, **a.g.e. C.6**, s. 18.
- ⁴⁶ “Adakale” sözcüğü Lozan Antlaşması'nda geçmez. Lozan Antlaşması'nın 16. maddesi ile Türkiye sınırları dışında kalan adalardaki her türlü hakkından vazgeçtiğini kabul etmiştir. Bu ifade Adakaleyi'de kapsayan bir ifadedir. Bkz. Meray, **a.g.e. C.1**, s.6-7.

- ⁴⁷ Bu konu değişik tasarımlarda yer aldı ve 30 Kasım 1922 tarihli Gümrük ve Ticaret Rejimi Alt Komisyonunda konuşuldu. Bkz. Meray, **a.g.e. C.4**, s.288.
- ⁴⁸ Ek 5 numaralı protokol olan Ticaret Sözleşmesi'nin 9. ve 10 maddeleri ile Türkiye bir ülkenin bir limanından alınan malların aynı ülkenin başka bir limanına deniz yoluyla taşınması ve buna bağlı denizcilikle ilgili iç hizmetleri kendi ulusal bayrağının tekelinde tutma hakkı anlamına gelen Kabotaj hakkını el etmiştir. Bkz. Meray, **a.g.e. C.4**, s.78.
- ⁴⁹ Bu konu ilk kez Lozan Konferansı'nın 1 Aralık 1922 günü oturumunda ele alındı. Bkz. Meray, **a.g.e. C.1**, s.117-130. İsmet Paşa oturumda "Yunan ordusunca zorla alınıp götürülmüş olan sivil Türk tutsakların" ve " Yunanistan 'da bulunan Türk savaş tutsaklarının da gecikmeden serbest bırakılmasını" bu toplantıda resmen talep etti. Bkz. Meray, **a.g.e. C.1**, s.124.
- ⁵⁰ Savaş tutsakları konusu Ek 7 numaralı protokol olan ve 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan "Sivil Rehinelerin Geri Verilmesine ve Savaş Tutsaklarının Mübadelesine İlişkin Türk-Yunan Anlaşması" başlıklı sözleşme ile düzenlenmiştir. Bkz. Meray, **a.g.e. C.8**, s.89-91.
- ⁵¹ 27 Ocak 1923 günü oturumda Türkiye, Birinci Dünya Savaşı sırasında müttefikleri olan Almanya ve Avusturya- Macaristan'ın başkentleri olan Berlin ve Viyana'daki bankalara yatırılmış bulunan 5 milyon Türk lirasını talep etti. Bkz. Meray, **a.g.e. C.4**, s.95.
- ⁵² Lozan Antlaşması'nın 58. maddesi bu konuyu düzenlemektedir. Bkz. Meray, **a.g.e. C.8**, s.20.
- ⁵³ Lozan Antlaşmasına ek olarak imzalanan "Boğazlar Rejimine İlişki Sözleşme"nin 4. maddesi Çanakkale bölgesinin askerden arındırılmasını düzenlemekte ve yine söz konusu haritaya gönderme yapmaktadır. Bkz. Meray, **a.g.e. C.8**, s.55.
- ⁵⁴ Türkiye 27 Ocak 1923 günü oturumda bu gemilerin bedeli olan 5 milyon İngiliz Lirasını talep etti. Meray, **a.g.e., C.4**, s. 95.
- ⁵⁵ Lozan Antlaşması'nın 58. maddesi'nin son paragrafı bu konuyu düzenler. Bkz. Meray, **a.g.e., C.8**, s. 20.
- ⁵⁶ Bu konuda teklif ve karşı teklifler sürecinin tutanaklardaki görünümü için bu tablo içinde 34, 35 ve 36 numaralı dipnotlara bakılmalıdır.
- ⁵⁷ Bu konuda teklif ve karşı teklifler sürecinin tutanaklardaki görünümü için bu tablo içinde 34, 35 ve 36 numaralı dipnotlara bakılmalıdır.
- ⁵⁸ Türkiye, 28 Kasım 1922 günü yapılan oturumda Müttefiklerin "askeri işgal gideri istemek şöyle dursun, bu işgallerin bu ülkeye verdiği zararları onarmak, adalet ve hak gözetirlik gereğidir." biçiminde bir karşı talepte bulunmuştur. Altın Para ile 15 Milyon Türk Lirası, bu ifade ile, "İşgal giderleri" adı altında değilse bile Fransız Temsilci Bonpard'ın 31 Ocak 1923 günü yapılan sabah oturumunda "Müttefik Hükümetlerin uyruklarına savaşta Türkiye'nin vermiş olduğu zararın onarılması" çerçevesinde talep edilmiştir. Bkz. Meray, **a.g.e. C.2**, s. 44.
- ⁵⁹ Savaş tazminatı konusunda Lozan'da yaşanan tartışma sürecini özetleyen bir çalışma olarak bkz. (Editör). Çağrı Erhan, **Yaşayan Lozan**, s.360-370.
- ⁶⁰ Karaağaç açıkça Türkiye'nin işgal gideri adı altında bir ödemede bulunmaması ve Yunanistan'ın savaş tazminatı ödememesi, buna karşılık Karaağaç bölgesini Türkiye'ye vermesi koşuluyla, bir anlamda para karşılığı toprak olarak Türkiye'ye verilmiştir. Bu karşılık önerisi ilk kez 18 Mayıs 1923 te, 2. Dönem Lozan görüşmelerinde İngiltere'yi temsil eden Rumbold tarafından Lord Curzon'a çekilen gizli bir telgrafta dile getirilmiştir. Rumbold bu telgrafında " Yunan Hükümeti, tamirat meselesinin hemen halledilmesi ve Türklerin Yunanistan'dan tamirat isteklerinden kesinlikle vazgeçmeleri karşılığında , Karaağaç'ı ve Meriç ile Arda (Nehirleri) arasındaki küçük üçgen toprağı Türkiye'ye karar vermiştir." demektedir. (Bkz. Şimşir, **Lozan Günlüğü**, s. 498.) Bunun üzerine 2. Dönem toplantılarda Fransız heyetine dahi olan General Pelle İsmet Paşa'yı 19 Mayıs 1923 günü

ziyaret ederek bu karşılık önerisini ilk kez Türk heyeti lideri İsmet Paşaya iletmiştir. İsmet Paşa da bu durumu aynı gün çektiği bir telgrafla Ankara'da bulunan Başbakan Raur Bey'e iletmiştir. (Bkz. Şimşir, **Lozan Telgrafları II**, s. 324-325, 256 no'lu telgraf.) Rauf Bey ise bu telgrafa 23 Mayıs 1923'te verdiği yanıtta Türkiye'nin tazminat isteğinden vazgeçme karşılığı Karaağaç'ı alma önerisini kabul etmediğini bildirmiştir. (Bkz. Şimşir, **Lozan Telgrafları II**, s. 337, 276 no'lu telgraf.) Bu konuda Dr. Rıza Nur ve İsmet Paşa öneriyi kabul etme eğilimde olduklarını açıkça Rauf Bey'e 24 Mayıs 1923 tarihli bir telgrafla bildirmiştir. (Bkz. Şimşir, **Lozan Telgrafları II**, s. 346-349, 295 no'lu telgraf.) Telgrafların özeti ve günümüz Türkçesine çevrilmiş hali için ise Bkz. Şimşir, **Lozan Günlüğü**, s. 506. Mustafa Kemal Paşa ise bu konu yüzünden konferansın tekrar kesilmesine taraftar değildir. Bkz. Şimşir, **Lozan Günlüğü**, s. 509. Konu 26 Mayıs 1923'te özel bir görüşmede esasa bağlandı. Bkz. Meray, **a.g.e. C.6**, s.278-290. Lozan görüşmelerinin resmi oturumunda ise konu 28 Mayıs 1923 günü gündeme geldi ve burada tazminattan vazgeçme karşılığı Karaağaç'ın verildiğine ilişkin bir ifadeye bulunulmaksızın Karaağaç Türkiye'ye verildi. Bir para-toprak değiş tokuşu izleniminin ortaya çıkmaması için dikkat edilmesi gereği, "Kimi devletlerin bir zarar giderim karşılığı bir kenti değiş tokuş ettikleri izleniminin de edinilmemesi gerekir" diyen General Pelle'nin uyarısı üzerine oldu. Bkz. Meray, **a.g.e. C.6**, s.287. Ali Naci Karacan da Karaağaç'ın Türkiye'ye Yunanistan'ın ödeyeceği savaş tazminatı (Tamirati) karşılığında Karaağaç'ın Türkiye'ye bırakılmasına karar verdiklerini açıkça belirtmiştir. Bkz. Karacan, **a.g.e.**, s.389. Lozan Antlaşmasında konunun yer alışı hakkında ise Bkz. bu tablo içinde 21 numaralı dipnotun Karaağaç ile ilgili kısmı.

- ⁶¹ Venizelos 25 Kasım 1922 günkü oturumda İmroz ve Bozcaada'yı da Türkiye'ye bırakmayıp, sadece askerden arındırılmalarını Yunanistan'a bağlanmaları şartıyla kabul etti. Bkz. Meray, **a.g.e. C.1**, s. 101. Ancak bu toplantıda Curzon konuyu özetlerken önemli bir ayırım yaptı ve alınan kararı özetlerken "1-Bozcaada ve İmroz adaları üzerinde egemenlik sorununun ve bu adalarla Semadirek adasının askerden arındırılmasının Boğazlar sorunu görüşüleceği zaman toplanacak bir Uzmanlar alt komisyonuna havele edilmesi" ifadesiye İmroz ve Bozcaada için egemenlik tartışmasına kapıyı açık tuttu. Bu farklılık bu iki adanın Türkiye'ye verileceği yönündeki algıyı kuvvetlendiren bir unsur olarak değerlendirilebilir. Nitekim Yunanistan temsilcisi M. Caclamanoş, 29 Kasım 1922 günkü oturumda bu ayrımı vurguladı ve egemenlik sorununu sadece İmroz ve Bozcaada için geçerli olduğunu belirtti. Bkz. Meray, **a.g.e. C.1**, s. 109.
- ⁶² Lord Curzon İmroz'da hiç Türk yaşamadığını belirterek bu adayı bir pazarlık unsuru olarak kullanmak isteyeceğini 29 Kasım 1922 günkü oturumda belirtti. Bkz. Meray, **a.g.e. C.1**, s. 111.
- ⁶³ Türk tarafının tepkisi ve karşı talepleri için bkz. bu tablo içinde 25 numaralı dipnot. Curzon Semadirek ve Limni'nin Türkiye'ye bırakılması ya da özerk statüye bağlanmalarını sürekli ve her fırsatta reddetti. Bkz. Meray, **a.g.e. C.1**, s. 271. Buna karşılık Türkiye'de aynı şekilde sorunu her fırsatta dile getirdi. Bkz. Meray, **a.g.e. C.1**, s. 287. Ancak Türkiye Lozan görüşmelerinin ilk döneminin son aşamasında, 4 Şubat 1922'de, İngiliz, İtalyan ve Fransa temsilcilerine verdiği bir mektupla sadece İmroz ve Bozcaadayı talep ettiğini kabul etti. Ayrıca bu mektupla 12 Adalar konusunda karşı tarafın teklifini de kabul ettiğini beyan etti. Bkz. Meray, **a.g.e. C.5**, s. 8.
- ⁶⁴ Bkz. bu tablo içinde 28 ve 29 numaralı dipnotlar.
- ⁶⁵ Mübadele konusu ilke olarak kabul edilirken aslında pek bir gerilim yaşanmamıştır. Bu konuda İstanbul ve Batı Trakya dışındaki azınlıkların mübadelesinin ilke olarak kabul edildiğini 10 Ocak 1923 günkü oturumda İtalyan temsilci ve Nüfus Mübadelesi Alt Komisyonu Başkanı Montagna'nın yaptığı konuşmadan anlıyoruz. Bkz. Meray, **a.g.e. C.1**,

- s.322-323. aynı konuşmada Montagna, Mübadelenin gönüllü değil, zorunlu olacağı formülün de kabul edildiğini bildirmiştir.
- ⁶⁶ Mübadeleye ilişkin Türk talepleri genel olarak Montagna'nın 10 Ocak 1923 günkü oturumu kasteden 20 Sayılı Tutanağa ek olarak sunulan 8 Ocak 1923 tarihli raporunda 3.bölümde özetlenmiştir. Bkz. Meray, **a.g.e. C.8**, s. 337.
- ⁶⁷ Bkz. Meray, **a.g.e. C.8**, s. 82-87.
- ⁶⁸ İlk olarak 2 Aralık 1922 günü Lozan resmi görüşmelerinde gündeme gelmiştir. Bkz. Meray, **a.g.e. C.8**, s. 2. Kapitilasyonların tarihi, Türkiye için anlamı ve kaldırılmasının nedenleri gibi konularda Türk tarafının görüşleri İsmet Paşa tarafından bu oturumda detaylıca dile getirilmiştir. Bkz. Meray, **a.g.e. C.8**, s. 6-14.
- ⁶⁹ Bkz. bu tablo içinde 40 numaralı dipnot.
- ⁷⁰ Boğazlar Rejimi'ne ilişkin düzenlemeler ilk kez Lozan Konferansı'nın 4 Aralık 1922 günkü oturumunda konuşulmaya başlandı. Bkz. Meray, **a.g.e. C.1**, s.131-142. Müttefik ülkelerin temel görüşü ise 6 Aralık 1922'de ortaya konuldu. Bkz. Meray, **a.g.e. C.1**, s.147-149. Müttefiklerin bu görüşlerinin taslak hali için ise bkz. Bkz. Meray, **a.g.e. C.1**, s.157-161.
- ⁷¹ Türk tarafının genel görüşü Lozan Konferansı'nın 4 Aralık 1922 günkü oturumunda dile getirildi, ancak çok detaya girilmedi. Bkz. Meray, **a.g.e. C.1**, s.133. İsmet Paşa konu hakkındaki Türk teklifini 8 Aralık 1922 günkü oturumda sunmuştur. Bkz. Meray, **a.g.e. C.1**, s.163-166.
- ⁷² Türkiye Boğazlar teriminin kapsamından Marmara Denizi'nin çıkarılması ve taraf devletlerin garanti vermesi yolundaki talebini 8 Aralık 1922 günkü oturumda dile getirmiştir. Bkz. Meray, **a.g.e. C.1**, s.165.
- ⁷³ Lozan Antlaşmasınının 23.Maddesi Boğazlar Sözleşmesine atıfta bulunur. Lozan Antlaşması'na ek olarak imzalanan 2 numaralı sözleşme, "Boğazlar Rejimine İlişkin Sözleşme" başlığını taşır ve 20 maddedir. Bkz. Bkz. Meray, **a.g.e. C.8**, s. 50-59.
- ⁷⁴ Bu talep 25 Ocak 1923 günü toplanan İktisat ve Maliye Sorunları Komisyonu'na bağlı olarak toplanan İktisat Sorunları Alt Komisyonu üyesi İngiliz, Fransız ve İtalyan Temsilciler tarafından sunulan tekliflerle gündeme gelmiştir. Müttefikler bu taleplerle ilgilenmek üzere yabancı hakimleri de içeren bir özel mahkeme kurulmasını da istediler. Bkz. Meray, **a.g.e. C.4**, s. 108-113.
- ⁷⁵ İsmet Paşa bu talebi 27 Ocak 1923'te yapılan oturumda reddetti ve bu kişilerin Türkiye'deki mahkemelere ve yetkili makamlara başvurmakta özgür olacaklarını belirtti. Bkz. Meray, **a.g.e. C.4**, s. 71-72.
- ⁷⁶ Lozan Antlaşması'na ek olarak imzalanan 12. sözleşme olan bu sözleşme ve bu sözleşmeye ek bildiri için bkz. Meray, **a.g.e. C.8**, s. 100-105.
- ⁷⁷ Azınlıkların askerden muaf tutulmaları yolundaki müttefik devletlerin talebi, ilk olarak Lozan görüşmelerinin 12 Aralık 1922 günkü oturumunda Lord Curzon'un yazılı olarak hazırlayıp okuduğu bir metin ile gündeme geldi. Bu Metindeki ifade şöyledir: "Türkiye Hıristiyanlarıyla Batı Trakya Müslümanları, aşırı olmayan bir vergi (bedel) karşılığında, askerlik hizmetinden başışık tutulma hakkına malik olmalıdır." Bkz. Meray, **a.g.e. C.8**, s.185.
- ⁷⁸ Türkiye'nin azınlıkların askerlikten muaf tutulmaları yolunda karşı taraftan gelen talebi reddedişi, 12 Aralık 1922 günkü oturumunda İsmet Paşa'nın Türkiye'nin görüşlerini açıklamasıyla gerçekleşti. İsmet Paşa, uzun konuşması sonrası Türk tarafının görüşlerini açıkladığı 3 maddelik özettin 3. maddesinde şu ifadelere yer verdi: "Karşılıklı mübadele tedbirlerinin uygulanması dışında kalacak azınlıkların güvenlikleri ve gelişmeleri için en iyi garantiler, gerek ülke kanunlarının sağlayacağı, gerekse üyeleri Türk yurttaşı olarak, bütün görevlerini yerine getiren bütün topluluklara, Türkiye'nin gen,ş görüşlü politikasının vereceği garantilerdir." Bkz. Meray, **a.g.e. C.8**, s.200. Bu ifadelerden Türkiye'nin

Türkiye’de kalacak azınlıklara askerlik konusunda bir ayrıcalık vermeyi kabul etmediği anlaşılmaktadır.

- ⁷⁹ Lozan Antlaşması’na ek olarak imzalanan 4 numaralı sözleşmenin 6. maddesi şöyledir: “Türkiye’de öteki Bağitli Devletlerin uyrukları, askerlik hizmetine ilişkin kanunlara bağlı olmayacaklardır. Söz konusu uyruklar, askerlik hizmeti yerine sayılacak her türlü hizmetten, her çeşit yükümden ya da mali yükümden (vergiden) bağışık olacaklardır.” Bkz. Meray, **a.g.e. C.8**, s.67
- ⁸⁰ Bu konu tablo içinde “Mübadele” kısmında ele alınmıştır. Mübadele konusunda tarafların görüşlerinin Lozan sürecinde ele alınmasına ilişkin olarak bu tablo içindeki 64. ve 65. dipnotlarla diğer mübadele ile ilgili dipnotlara bakılabilir.
- ⁸¹ Lozan Antlaşmasının imzasından önce 30 Ocak 1923’te imzalanan ve Lozan Antlaşmasına ek sözleşmelerden biri olan 6 numaralı sözleşme “Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol” adını taşır. Bkz. Meray, **a.g.e. C.8**, s. 82-87.
- ⁸² Lozan Antlaşmasının 40.maddesi şöyledir: “Müslüman –olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukları, hem hukuk bakımından hem de uygulamada, öteki Türk uyruklarıyla aynı işlemlerden ve aynı güvencelerden (garantilerden) yararlanacaklardır. Özellikle, giderlerini kendileri ödemek üzere, her türlü hayır kurumlarıyla, dinsel ve sosyal kurumlar, her türlü okullar ve buna benzer öğretim ve eğitim kurumları kurmak, yönetmek ve denetlemek ve buralarda kendi dillerini serbestçe kullanmak ve dinsel ayinlerini serbestçe yapmak konularında eşit hakka sahip olacaklardır.” Bkz. Meray, **a.g.e. C.8**, s. 11.
- ⁸³ Lozan Antlaşması ve ek sözleşmelerde Türk toprakları üzerinde bir Ermeni Yurdu öngörülmemektedir. Bkz. Meray, **a.g.e. C.8**.
- ⁸⁴ Lozan Antlaşması’nda “Azınlıkların Korunması” Başlığı, “Siyasal Hükümler” başlığını taşıyan 1. Bölüm’ün içinde 3.Kesim’in alt başlık adıdır. Bu alt başlık içinde 37.madde ile 45.madde dahil, toplam 9 madde yer alır ve hiçbirinde azınlıklarla ilgili düzenlemeleri denetleyici yetkileri olan bir uluslar arası kurum öngörülmemiştir. Buna karşılık 44. madde Milletler Cemiyeti’ne ve Milletlerarası Daimi Adalet Divanı’nı belli konularda yetkilendirmiştir. Bkz. Meray, **a.g.e. C.8**, s. 10-13.
- ⁸⁵ Türkiye azınlıklara yurttaş hakları tanıdı. Bu durum 38 maddede “Müslüman-olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukları, Müslümanların yararlandıkları aynı yurttaşlık (medeni) haklarıyla siyasal haklardan yararlanacaklardır.” hükmü ve ikinci paragraftaki “Türkiye’de oturan herkes, din ayrımı gözetilmeksizin, kanun önünde eşittir” hükmü ile oluşturuldu. Müslüman –olmayan azınlıklara farklı bir yargılama hükmü ya da muamele getirilmeyeceği de kabul edilmiş oldu. Bkz. Meray, **a.g.e. C.8**, s.11. Böylelikle adli Kapitulasyonların benzeri bir ayrımcı yargılama düzeni ortadan kaldırılmış oldu. Buna ek olarak Türkiye’de yerleşen yabancıların yargılanması için de Lozan Antlaşması’nda ayrıcalık yapılmadı. Bu konu Lozan Antlaşması’na ek Sözleşmelerden olan “Yerleşmeye ve Yargı Yetkisine İlişkin Sözleşme”nin 2. maddesinde “Söz konusu uyruklar, kişileri, malları, hakları ve çıkarları bakımından Türkiye’de, ülke kanunlarının ve makamlarının en tam ve sürekli korumasından yararlanacaktır.” hükmü ile yine ayrıcalıklı ve farklı yargılama düzeneği oluşturulmamış oldu. Bkz. Meray, **a.g.e. C.8**, s.66.
- ⁸⁶ Lozan Antlaşması’nda ve ek sözleşmelerde, Lozan Antlaşması 1.Bölüm 3. Kesim adı olarak kullanılan “Azınlıkların Korunması” başlığı (Bkz. Meray, **a.g.e. C.8**, s. 10.) ve 42 . maddede geçen “Söz konusu azınlıklar” (Bkz. Meray, **a.g.e. C.8**, s. 12.) deyimini dışında “azınlık” deyimini hiçbir yerde tek başına geçmez ve sadece Müslümanlık dininden farklı dini inanca sahip kişileri nitelemek üzere “Müslüman-olmayan azınlık” ifadesi biçiminde kullanılır. Bkz. Bkz. Meray, **a.g.e. C.8**, s. 10-13.
- ⁸⁷ Lozan Antlaşması’na ek 8 numaralı protokol olan “Genel Affa İlişkin Bildiri ve Protokol” için Bkz. Meray, **a.g.e. C.8**, s. 92-94. Türkiye’nin 150 kişiyi af dışı bırakması talebi kabul

edildi ve bu durum bildiriye ek olarak hazırlanan bir protokol olarak bildiriye eklendi. Bkz. Meray, **a.g.e. C.8**, s.93.

- ⁸⁸ Aslında İtilaf Devletlerinin talebi olarak değerlendirdiğimiz bu konu o anda var olan bir durumun değiştirilmesini isteyen Türkiye olduğu için Lozan'da Türk talepleri olarak gündeme gelmiş ancak, İtilaf devletlerinin mevcut durumu değiştirmek istememelerine vurgu yapmak için bu ayrı konu İtilaf devletleri talebi olarak değerlendirilmiştir. Türkiye'nin Patrikliğin İstanbul'dan uzaklaştırılması için yaptığı öneri, Nüfus Mübadelesi Alt Komisyonu Başkanı Montagna'nın 10 Ocak 1923 günkü oturuma sunduğu raporda özetlediği Türk Heyeti görüşleri içinde "(e)" bendi ile dile getirilmiştir. Bkz. Meray, **a.g.e. C.8**, s.337. Curzon'un bu görüşü reddettiği de aynı raporda dile getirilmiştir. Bkz. Meray, **a.g.e. C.8**, s. 340.
- ⁸⁹ Atatürk 25 Aralık 1922'de Fransız Gazeteci Le Journal muhabiri Paul Erio'ya verdiği bir beyanatta şunları söylemiştir: "Azınlıklara gelince, bu konuda mübadelemesini göz önünde bulundurmştuk. Diğer devletlerin delegeleri de bu zeminde bizim fikrimizi takip ve tasvip etlemiştiler. Lakin bir fesat ve hıyanet ocağı bulunan, memlekette nifak ve şikak (ikilik ve anlaşmazlık) tohumu saçan, Hıristiyan hemşerilerimizin huzur ve refahı için de uğursuzluk ve felaket sebebi olan Rum Patrikanesini artık topraklarımız üzerinde bırakamayız. Bu tehlikeli teşkilatı memleketimizde muhafazaya bizi mecbur etmek için ne gibi vesile ve sebepler gösterilebilir? Türkiye'nin Rum patrikanesi için arazisi üzerinde bir sığınak göstermeye ne mecburiyeti var? Bu fesat ocağının hakiki yeri Yunanistan'da değil midir?" Mustafa Kemal Atatürk, **Atatürk'ün Bütün Eserleri C.14, (1922-1923)**, Kaynak Yayınları, İkinci Baskı, Mayıs 2007, s.198.
- ⁹⁰ Bu konu, bu çalışmanın "Tabloların Yorumlanması" kısmı içinde yer alan "Türkiye'den Talepler ve Sonuçları" başlıklı bölümde değerlendirilmiştir. Ayrıca bkz. Rıza Nur, **a.g.e.**, s. 160-165.
- ⁹¹ Lozan Antlaşması'nda ve ekli 6 numaralı mübadeleye ilişkin sözleşmede patrikliğe değinen bir hüküm bulunmamaktadır. Bkz. Meray, **a.g.e. C.8**, s. 82-87. Bu konunun Lozan Konferansında ele alınış sürecini kısaca özetleyen bir çalışma olarak bkz. (Editör). Çağrı Erhan, **Yaşayan Lozan**, s.783-786
- ⁹² Bkz. Meray, **a.g.e. C.8**, s. 50-59.
- ⁹³ Lozan Antlaşması'nın 124. ile 136. madde dahil bu maddeler arasındaki maddelerle Mezarlıklar konusunu çözüme bağlamıştır. Bkz. Meray, **a.g.e. C.8**, s. 43-46.
- ⁹⁴ Musul sorununun Lozan Konferansında gündeminde ele alınışının bir özet olarak sunumuna ilişkin bir çalışma olarak bkz. Kudret Özersay, "Lozan Barış Antlaşması'nın Siyasal Hükümleri", (Editör). Çağrı Erhan, **Yaşayan Lozan**, s. 146-168.
- ⁹⁵ Meray, **a.g.e., C.8**, s. 3.

Tabloların Yorumlanması

Tablolardan da görüleceği gibi Musul başta olmak üzere bazı konular her iki tarafın talepler listesinde başlık olarak vardır. Bunun nedeni tablolarda “talep” denilirken tarafların (özellikle Türkiye’nin) ellerinde olmayan getirilere yönelik isteklerinin değil, belirlenen başlıklarda başlangıçta hangi pozisyonda olduklarının gösterilmek istenmesidir.

Tablolar bütün olarak değerlendirildiğinde ise genel olarak şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

A- Türkiye’nin Talepleri ve Sonuçları

Bu tabloda Lozan’da Türkiye’nin belirli başlıklardaki başlangıç pozisyonuna ilişkin yaklaşımları (talepleri) 15 maddede ele alınmıştır. En başta söylenmesi gereken nokta bu 15 maddenin 4. ve 11. başlıkları dışındakilerin tamamı daha önce değinildiği gibi Türkiye’nin hali hazırda elinde olmayan getiriler üzerinedir. Dolayısıyla Türkiye bu maddelerde vermemek üzerine değil, almak üzerine pazarlık yapmaktadır. Böyle bir pazarlıkta “vermezsen...” diye başlayan bir yaptırım sadece savaşı devam ettirmek olabilir ki daha önce değindiğimiz gibi bu kolayca tercih edilebilecek bir seçenek değildir. 4. maddede belirtilen Osmanlı Borçları’nın tek taraflı ödenmemesi teknik olarak Türkiye’nin elinde olsa bile hali hazırda önemli toprakları işgal altında (İstanbul ve Çanakkale) olan, diğer istekleri rehin durumdaki ve savaşı kolayca tercih edemeyeceği açık bir ülke olarak bu konuda pazarlıksız bir kabul etmeme durumunda bulunamaz. Çünkü mutlaka almak istediklerimiz söz konusu olduğunda vermek istemediklerimiz arasından bir seçim yapmak zorunludur. Türkiye bu konuda Kapitülasyonlar ve Ermeni Yurdu konularında bir tercih yapmıştır ve ödünsüz durmayı, pazarlık yapmamayı bu konulardaki tavrı olarak belirlemiştir. 11.maddedeki savaş tutsakları da teknik olarak Türkiye’nin elinde olan ve “vermek” üzerine pazarlık yapabileceği bir konudur. Ama karşı tarafın da elinde Türk savaş esirleri olduğundan dolayı bu noktada da seçenek söz konusu değildir. Dolayısıyla zorunluluklar ya da zorunlu hamleler, başarı-başarısızlık düzleminde değerlendirilemez.

Kinci olarak belirtilmesi gereken nokta bu 15 maddeden bazılarının kendi içinde birden fazla talep ve hüküm içermesidir. Kaba bir niceliksel değerlendirme (maddelerin ağırlığının eşit olduğu anlamına gelmeksizin) baktığımızda Türkiye’nin taleplerini kesin olarak elde ettiği maddelerin 1, 7, 10 ve 11 numaralı maddeler (toplam 4 madde) olduğu görülmektedir. Sırasıyla Türkiye, Karaağaç’ın kendisine iadesi, Kapitülasyonların bütünüyle kaldırılması, Kabotaj Hakkı’nın verilmesi ve savaş tutsakları ile ilgili olarak Lozan Konferansı sırasında ileri sürdüğü taleplerini bütünüyle

gerçekleştirmiştir. Buna karşılık olarak Türkiye, 2, 6, 8, 9, 12, 13, 14 ve 15 numaralı maddelerde (toplam 8 madde) istediğini alamamış görülmektedir. Sırasıyla gidersek, Türkiye, Batı Trakya'da halk oylaması yapılması talebini elde edememiştir. Yine Türkiye, Yunanistan'dan savaş tazminatı alamamıştır. Musul ve Adakale de alınamamıştır. Bunun yanı sıra savaş döneminde el konulan altınlarla ilgili talebini gerçekleştirememiş, Gelibolu'da küçük de olsa bir garnizon bulundurma hakkına ilişkin talebi ile sınırlarımız dışında kalan bölgelerde Misak-ı Milli'nin birinci maddesinde belirlenen hükme bağlı olarak bir halkoylaması yapılması talebini elde edemedi. Son olarak Türkiye, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce parasını ödediği halde alamadığı savaş gemilerinin bedellerini geri alma talebini de gerçekleştiremedi.

Bunlar dışında ise Türkiye Ege Adaları ile ilgili 3. maddedeki 3 talebinden 2 tanesini (Semadirek'in kendisine bırakılması, kendisinde kalamayacak olan Ege Adaları'nın tarafsız ya da müstakil olması taleplerini) elde edememesine rağmen bu adalardan Yunanistan'a bırakılan Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya adalarının silahsızlandırılması talebini elde etti. Sonuçta bu maddenin 3 te 2'sinde başarısız, 3 te 1'inde başarılı olmuş sayılabilir. Buna karşılık Osmanlı Borçlarının Paylaşımı ve Ödenmesi başlıklı 4. maddedeki üç konunun ikisinde, yani Borçların orantılı olarak Osmanlı'dan kopan devletlere bölüştürülmesi ve borçların altın ya da sterlinle ödenmemesi konularında başarılı olmuş, ancak borçların hesaplanmasında 1918 yılının dikkate alınması talebinde başarılı olamamıştır. Bu değerlendirme sonrasında söz konusu 3. ve 4. maddelerde konu ettiğimiz toplam 6 alt maddenin 3 ünde Türkiye başarısız, 3'ünde başarılıdır. Dolayısıyla başarısız ve başarılı olduğu madde sayıları toplamının her ikisine de birer madde daha ekleyebiliriz. Bu açıdan maddeler açısından ara bir sonuç olarak 5 maddede başarı, 9 maddede başarısızlık vardır.

Trakya Sınırının ve Boğazların Her İki Yakasının Askerden Arındırılması başlıklı 5. maddede ise Türkiye 2 temel talebinden birinde başarılı olmuş (bu askerden arındırılmış bölgenin yabancılar tarafından denetlenmeyeceği talebinde) ancak bu toprakların herhangi bir saldırıya uğraması halinde savunulması yolunda İtilaf Devletleri'nin Türkiye'ye güvence vermelerini içeren talebini elde edememiştir. Bu maddeyi de yarı yarıya başarı kabul edersek niceliksel olarak sonuçta Türkiye talepleri ve elde ettikleri bakımından konu bazında beş buçuk konuda başarılı, dokuz buçuk konuda başarısızdır.

Ancak Lozan Antlaşması görüşmeleri sırasında konu edildiği ve ayrı ayrı gündeme geldiği için bizim de ayrı maddeleştirdiğimiz Batı Trakya ve

topraklarımız dışında kalan bölgelerde halkoylaması yapılması talebi ile Adakale'nin Türk toprağı sayılması taleplerini gerçekçi bir talep olmaktan ziyade iç kamuoyunu tatmin etmek ve Misak-ı Milli'nin tarihsel anısını dışlamak pozisyonunda görünmemek için ve gerektiğinde Türkiye'ye karşı ileri sürülen taleplere karşılık olarak saklı tutulan kozlar çerçevesinde ileri sürülmüş talepler olarak nitelendirmek mümkündür. Buna göre 2, 9 ve 14 numaralı maddelerin sadece görünürde talep edilen konular olarak ele alınması ve başarı-başarısızlık tablosundan çıkartılması gereklidir. Esasen Türkiye halkoylaması istediğı bölgelerden tarihi, coğrafi, kültürel ve mantıki açılardan en gerçekçi talep olarak ele alınabilecek Batı Trakya için halkoylaması isterken bile bu bölgenin Türkiye'ye iadesi için "hiçbir niyet beslemediğini" belirtmek gereğı duymuştur. Musul için ise adı zikredilerek bile olsa bir halkoylaması talep edilmemiştir. Dolayısıyla bu talepleri, örneğin kapitülasyonlar ya da Semadirek Adası ile ilgili taleplerinde olduğu gibi temel bir talep sayamayız. Sonuçta bu maddeleri çıkardığımızda, tablo beş buçuğa karşı altı buçuk gibi az farkla başarısızlık lehine bir görünüm sunmaktadır. Bu noktada ise parası ödendiğı halde Türkiye'ye verilmeyen gemilerin parası konusu yüzünden (15. madde), yani iki savaş gemisi parası için Türkiye'yi genel tabloda başarısız saymak durumda kaldığımız görülmektedir. Elbette ki bu doğru bir yaklaşım olamaz. Bu bakımdan Türkiye'nin taleplerini incelediğimiz bu ilk bölümde Türkiye'yi yarı yarıya başarılı saymak doğru bir yaklaşım olur düşüncesindeyiz.

B- Türkiye'den Talepler ve Sonuçları

Bu tabloda 20 başlık sayılmıştır. Daha önce de değindiğimiz gibi bu bölümdeki başlıkların bir kısmı bir önceki tablodaki bazı maddelerle aynı kapsamda sayılabilir. Ancak başlık aynı ya da benzer olsa da ülkelerin ya da tarafların elde etmek istedikleri noktalar ve ileri sürdükleri talepler farklıdır. Bu tabloda da başlıklar kendi içlerinde alt başlıklara ayrılabilir. Bir diğer nokta ise bu ikinci tabloda belirtilen başlıklar altındaki alt maddelerin daha fazla ve talep edilen konuların daha detaylı oluşudur. Doğal olarak bu tabloya İtilaf Devletleri açısından bakacağız.

Kabaca ve niceliksel olarak ilk değerlendirmede ise bu tabloda ilk tabloya göre farklı bir kapsam ortaya çıkmaktadır. Çünkü buradaki maddelerin bir kısmında görüşmeler sırasında hemen ya da süreç içinde uzlaşma sağlanmıştır. Bu maddeler aslında tek bir madde olarak da düşünülebilecek 4. başlık olan Mübadele ve 9. madde olan Mübadelede İstisnalar konuları ile 10. madde olarak gündeme gelmiş Amerikan Okulları konularıdır. Bu noktalarda uzlaşma sağlanırken keskin tartışmalar olmamıştır. Dolayısıyla değerlendirmeyi geri kalan 17 madde üzerinden

yapmak mümkündür. 17.madde olan Bir Boğazlar Komisyonu kurulması düşüncesini de uzlaşmış konular arasında saymak olanaklıdır.

Buna göre İtilaf Devletleri geri kalan 16 başlık arasından bütün alt maddeleri düşünüldüğünde sadece 1 numaralı, Askerden Arındırılmış Bölgeler ve 20 numaralı Musul başlıklarında istediklerini almış görünmektedirler. Buna karşılık bütün alt maddeleriyle birlikte düşünüldüğünde İtilaf Devletleri tam 8 maddede kesin başarısız olmuşlardır. Bu maddeler 2. tablodaki 5 numaralı Kapitülasyonlar, 8 numara ile belirtilen Müslüman olmayan azınlıkların askerden muaf tutulmalarını, 11 numara ile belirtilen Türk toprakları üzerinde bir Ermeni Devleti kurulmasını, 12 numara ile belirtilen bir uluslar arası örgütün Türkiye'deki azınlıkların korunmasını üstlenmesini, 13 numara ile belirtilen azınlık mensuplarının Türkiye'de yargılanacağı mahkemelerde yabancı hakimler bulunması ya da en azından bir geçiş dönemi belirlenmesini, 14 numaraya belirtilen Türkiye'de bir "Müslüman Azınlık" kategorisi yaratma taleplerini içeren maddelerle, 16 numaralı Patrikhane konulu madde²⁰ ve 18 numara ile belirtilen Çanakkale'deki İtilaf Devletleri'ne ait mezarlıklar meselesini içeren maddelerdir. Bu maddede Türkiye belirlenecek alanların İtilaf Devletleri'nin mülkiyeti sayılamayacağını, düzenlemenin egemenliğine halel getirmeyeceğini Lozan Antlaşma metnine yazdırmayı ve genel olarak karşılıklı mekanizmasının geçerliliğini esas saydırmayı başarmıştır.

Dolayısıyla 17 maddeden nicelik olarak İtilaf Devletleri 2 maddede kesin başarı elde etmişken 7 maddede kesin başarısız olmuştur.

Geriye kalan 8 madde ise alt başlıkları ya da alt maddeleri düşünüldüğünde İtilaf Devletleri'nin kendi açılarından kısmen başarılı ya da kısmen başarılı oldukları maddelerdir. Hemen söylenecek olan bu kalan 9 maddenin de alt maddeleri düşünüldüğünde çoğunlukla yarı yarıya başarıyı içerdiği.

İtilaf Devletleri, 2. maddenin konusunu oluşturan Türkiye'den istenecek savaş tazminatından Türkiye'nin kendilerinden istediği tazminattan vazgeçmesi karşılığında vazgeçmişlerdir. Yani bu konuda başarılı

²⁰ Fener Rum Patrikliği'nin Türkiye'de bırakılması konusu Türkiye açısından bir başarısızlık değil bir başarıdır. Bunun başarılı oluşu yıllar sonra daha iyi anlaşılacaktır. Bu konuda Türkiye içinde kalacak bir Patrikliğin Türkiye dışına gidecek bir patrikliğe göre kontrol altında tutulabilme açısından daha iyi bir tercih sayılacağına ilişkin Rıza Nur'un görüşleri, dünya görüşü ve ırkçı sayılabilecek düşünceleri bir tarafa bu mantığı ortaya koymada açıklık sağlamaktadır. Partikliğin siyasi yetkilerinin alınması düşünüldüğünde Patrikliğin Türkiye'de kalması Türkiye için başarısızlık değil başarıdır. Bkz. Rıza Nur, **a.g.e.**, s. 160-161.

olamamışlardır. Bu konuda yukarıda A Tablosundaki 6. maddeyi Türkiye için başarısızlık saydığımızı, ancak bunun karşılığında da İtilaf Devletleri'ni başarısız saymayı, hakkaniyetle çelişir görmediğimizi belirtmek isteriz. Burada İtilaf Devletleri açısından başarı, Yunanistan'ın savaş tazminatı ödemesini önlemeleridir. Dolayısıyla bu maddede başarı %50'dir.

3. madde olan Ege Adaları konusu da İtilaf Devletleri açısından %50'dir. Çünkü İtilaf Devletleri başlangıçta sadece Bozcaada'yı Türkiye'ye bırakmak istediler. Türkiye ise buna ek olarak İmroz, Meis ve Semadirek Adası'nın da kendisine bırakılmasını istedi. Tavşan Adaları'nı saymazsak, 4 adadan 2'si Türkiye'ye bırakıldı. Başka bir deyişle Türkiye hali hazırda elinde tutmamış olduğu dört adadan ikisini geri almayı başardı. Bozcaada'nın başlangıçta Türkiye'ye bırakılması kabul edilmişti diyerek Türkiye'nin pazarlık ettiği 3 adadan sadece birini (İmroz'u) aldığı ileri sürülerek İtilaf Devletleri açısından başarı % 66 sayılabilir. Ama İtilaf Devletleri'nin başta vermek istemediği İmroz'un büyüklüğü bu maddede konu edilen adaların toplamının kabaca yarısı büyüklüğündedir. Kabaca (Semadirek+Meis+Bozcaada = İmroz denklemi) düşünüldüğünde Türkiye büyüklük açısından talep ettiği toprak parçalarının yarısını almayı başarmış, tersten söylersek İtilaf Devletleri vermek istemedikleri toprakların yarısını Türkiye'ye bırakmak zorunda kalmışlardır.

6.madde olan "Boğazlar" konusunu ise 4 alt madde olarak düşünmek mümkündür. Bunun ilk parçası olan boğazlardan serbest geçiş konusunda uzlaşmıştır. Geri kalan 3 alt maddeden ilki olan Marmara Denizi'nin "Boğazlar" terimi kapsamına alınması noktasında İtilaf Devletleri başarılı olmuştur. İtilaf devletleri Yunanistan'ın da Boğazlar Komisyonu'na üye vermesini Türkiye'ye kabul ettirmişlerdir. Ancak Türkiye de Boğazlar Komisyonu'nun Askerden arındırılmış bölgeyi denetleme yetkisinin olmaması gerektiğini İtilaf Devletleri'ne kabul ettirmiştir. Bu üç alt maddeden 2 sinde İtilaf Devletleri'nin dediği olduğu için başarıları %66 kabul edilebilir.

7. maddede belirtilen yabancı şirketlere tanınan ayrıcalıklar konusunu da 3 alt maddede düşünmek mümkündür. Birincisi bu konu, özellikle bazı Fransız şirketlerinin ayrıcalıkları konusu, Lozan Antlaşması'na Türkiye'nin ısrarı üzerine konulamamıştır. Bunun yanı sıra bu şirketlere doğrudan tazminat ödenmesi konusunda da İtilaf Devletleri başarılı olamadı. Buna karşılık İtilaf Devletleri, Türkiye'den 29 Ekim 1914 öncesi yapılmış bazı sözleşmelerin kabul edilmesini istediler ve başarılı oldular. Bu durumda bu madde için İtilaf Devletleri açısından başarı %33'tür.

Genel affı düzenleyen 15. maddede ise Türkiye'nin ısrarı karşısında İtilaf Devletleri Lozan Antlaşması'na genel affa ilgili hüküm koymadılar. Ancak bir genel af düzenlemesini kabul ettirdirdiler. Esasen Türkiye bu noktada çok da ısrarlı olmamıştır. Sadece "150'likler" diye bilinen bir af dışı kalacaklar listesi hazırlama hakkını elde etti. Kabaca İtilaf Devletleri'nin bu başlıkta % 50 başarılı sayabiliriz.

Son olarak 19. maddeyi de bir pazarlıkla sonuçlandırdığı için %50 başarı-başarısızlık sayabiliriz. Dolayısıyla B tablosu açısından durum İtilaf Devletleri açısından toplamda kesin başarısızlıktır.

Sonuç

Başlangıçta da belirttiğimiz gibi bu çalışmada başarıyı mümkün olan bütün ölçütler arasından en iyisini kullanarak ölçtüğümüzü söyleyemeyiz. Oluşturmaya çalıştığımız istenenler/alınanlar (ve bunun karşılığı olarak bizden istenenler / verilmeyenler) eksenini, bize Lozan görüşmelerindeki her çekişme için kullanabileceğimiz bir ölçüt sunmaktadır. Kuşkusuz çekişmenin olmadığı, tartışmanın olmadığı konular ölçünün dışındadır. Ancak sorun, bu pazarlığın eşit koşullar içinde, eşit güçler arasında olmamasıdır. Hangi ölçütü kullanırsak kullanalım, her ölçüt bu somut eşitsizlik durumundan (Türkiye'nin İstanbul gibi bazı önemli bölgelerinin işgal altında olması gibi) etkilenecektir. Bunu da Lozan üzerine başarı/başarısızlık ekseninde yapılacak her değerlendirmede hatırlanması gereken bir nokta olarak belirtmek gerekir. Başka bir ifadeyle Lozan, tarafların eşit güçlerle mücadele ettiği bir satranç oyunu değildir. Eşitlik, İsmet Paşa'nın çalışmada belirttiğimiz çok hassas mücadelesi sonucu kabul ettirdiği, masaya eşit muamele görme hakkına sahip olarak oturan bir taraf olmasını içeren bir eşitliktir.

Lozan Antlaşması (yukarıda belirttiğimiz kıstaslar içinde) eşitler arasında bir pazarlık olmasına rağmen Türkiye'nin pazarlık gücünü zayıflatan çok önemli bir nokta, Türkiye'nin taleplerinin neredeyse tamamının elinde olamayanlara yönelik olmasına karşılık İtilaf Devletleri'nin taleplerinin çok azının (Türkiye sınırları içinde bir Ermeni Yurdu kurulması gibi) hali hazırda ellerinde olmayanlara yönelik olmasıdır. Dolayısıyla Lozan Konferansı Boyunca Türkiye, fiilen elinde olmayan getirilerin kendisine verilmesini talep etmiştir. Bir başka deyişle Konferans, büyük çoğunlukla İtilaf Devletleri'nin hali hazırda ellerinde tuttukları getirilerden Türkiye'nin ne kadar alacağı üzerine yürütülmüş bir pazarlığı içerir.

Bu noktada bir tek Kapitülasyonlar konusu, teknik olarak Türkiye'nin hali hazırda elinde tuttuğu ve tek taraflı bir reddetme ile uygulanmasını engelleyebilecek bir konu gibi görülebilir. Ancak Türkiye'nin kendi sınırları içinde kendi çıkarları gereği belirleyeceği adli ve mali kapitülasyonları içermeyen bir düzenlemeyi uygulayabilme hakkı ve isteği, hali hazırda elinde tutmadığı diğer bütün getiriler karşılığında rehin pozisyonundadır. Dolayısıyla Türkiye'nin istekleri içinde, elinde olmayanların oranı, karşı tarafa nazaran çok daha büyüktür. Bir başka deyişle Lozan Konferansı, büyük ölçüde Türkiye'nin istediği, karşı tarafın vermek istemediği getiriler biçimindeki bir düzlemde gerçekleşmiştir. Trakya sınırı'nın ve Boğazlar Bölgesi'nin her iki yakasının askerden arındırılması düzenlemesi de Mudanya Ateşkes Antlaşması'nın hükümleri gereği Trakya bölgesine Türkiye'nin geçirebileceği ağır silahlar içermeyen askeri kuvvetin yetersizliği ve İstanbul ve Çanakkale bölgesinde hali hazırda süren İtilaf Devletleri askeri işgali düşünüldüğünde fiilen yine İtilaf Devletleri'nin elinde tuttukları (Türkiye'nin henüz elinde olmayan) getirilerden pazarlık biçimindedir. Bu noktada sayılabilecek Ermeni Devleti konusunun dışındaki belki de tek konu, Türkiye'deki azınlıkların korunması konusunda bir komisyonun görev yapmasına ilişkin İtilaf Devletleri talebidir. Böyle bir düzenleme Lozan Antlaşması'na girmemiştir. Türkiye'nin fiilen elinde tuttuğu, İtilaf Devletleri'nin ise hali hazırda ellerinde olmadığı halde Türkiye'den istediği bu tip konuların kapsamı teorik bir yaklaşımla çok küçüktür. Konu başlıkları olarak Türkiye tarafından istenenler ve Lozan'da elde edilenler tartışılırken ve Lozan'da Türkiye'nin başarısı ya da başarısızlığı noktasında yargılar geliştirirken bu hususun gözden kaçırılmaması önemlidir. Türkiye hukuken eşit olmasına rağmen Lozan'da zayıf taraftır. Bu elde ettiklerinin değerini, tabiri caizse katsayısını arttırmaktadır.

Lozan Antlaşması'nın yorumlanmasında ve isteklerimizin ne kadarının elde edildiğinin araştırılmasında önemli bir noktaya daha dikkat edilmesi gerekir. Bir ülkenin gerçekleşmeyen her talebi, bir kural olarak onu, bu talebin gerçekleşmesine göre mutlaka daha dezavantajlı bir konuma getirmeyebilir. Tersinden söylerse istenmeyen bir durumun ortaya çıkması, yani talebin kabul edilmeyişi ilerleyen zaman içinde daha avantajlı bir durum yaratabilir. Çünkü Lozan gibi tarihsel antlaşmalar, bütün sonuçlarını kısa vadede üretmezler. Bir talebin ortaya konulmasında etkili olan korku, kaygı ve tehditler ilerleyen zaman içinde değişebileceği gibi, başlangıçta elde edilemeyen bir talebin yarattığı somut durum değişen koşullar içinde elverişli ya da avantajlı bir konum haline gelebilir

Patrikane konusu aslında tam da yukarıda belirtilen duruma uygundur. Türkiye dışına çıkartılacak bir Patriklik kurumunun Türkiye sınırları içinde yaşayan Ortodoks mezhebinden Türk vatandaşları üzerindeki etkisi, Türkiye’de kalacak bir Patriklik kurumunun etkisine göre potansiyel olarak daha yıkıcı olabilirdi. Nitekim bu konu Türk Heyeti içinde bulunan Rıza Nur Bey tarafından iyi değerlendirilmiştir. Rıza Nur, Patrikliğin Türkiye dışına çıkmasını teklif ettiğinde bu teklifin kabul edilmesinden korktuğunu belirtmiştir. (Bkz. Rıza Nur, **a.g.e.**, s. 134) Türklerin bu talebinin reddi ve Patrikliğin İstanbul’da kalışının kabulü karşılığında ise bir çok başla ödün kopartmanın önü açılmıştır. Örneğin “Patrik kalsın ama sadece dini yetkileri kalacak...” gibi karşı talepler ileri sürmek ve kabul ettirmek bu taktikle mümkün olmuştur. (Bkz. Rıza Nur, **a.g.e.**, s. 160-161) Dolayısıyla Lozan ve diğer devletler arası görüşmelerde taktik gereği bazı talepler ileri sürüp sonra bunun reddine boyun eğmiş gibi görünerek karşılığında bazı ödümler koparmaya çalışmak çok ince bir diplomatik oyunculuktur. Dolayısıyla Patrikliğin Türkiye sınırları dışına çıkması talebinin reddini, konuya serinkanlılıkla bakmaksızın hemen, “başarısız olundu” tezine malzeme yapmak ya da başarısızlık hanesine yazmak doğru değildir. Bu konuda değerlendirmeye katılması gereken bir nokta da mübadele ile Patrikliği ilişkilendirmektir. Eğer mübadele olmasaydı patrikliğin Türkiye’de kalması, Patrikliğin Türkiye içinde etkileyebileceği potansiyel Rum azınlık daha fazla olacağı için farklı değerlendirilebilirdi. Ama mübadelenin olduğu bir düzlemde patrikliğin Türkiye’de kalması, Patrikliğin Türkiye içinde etkileyebileceği potansiyel Rum azınlığı daha az hale getirdiği için durum salt “patrikliğin Türkiye’den çıkartılıp çıkartılamaması” boyutuna indirgenerek değerlendirilemez. Sonuç olarak aradan geçen 90 yıllık sürenin sonunda bu konuda başarısız olunan bir nokta yoktur düşüncesindeyiz.

Musul konusunu da bağlamından kopartarak salt bir toprak parçasının alınıp alınmaması olarak değerlendirilmesi doğru değildir. Nitekim Musul konusunda “başarısızlık” hükmü verenler daha çok konuya bir toprak kaybı olarak bakmaktadır. Oysa toprak konusu 21.yüzyıl modern devletler bakış açısıyla 19.yüzyıl kavram, inanç ve imajlarıyla değerlendirilmemekte, ekonomik gelişmişlik, ekonomik nüfuz, ekonomik çekicilik, ekonomik bağımlılık ya da eklemleme ya da benzeri kavramların işin içinde olduğu farklı bir düzlemde ele alınmaktadır. Bu makalenin giriş kısmının 4. paragrafında belirtildiği gibi devletler artık çıkarlarını, kalkınmalarını ve gelişmişliklerini topraklarını genişletmek zorunda kalmaksızın gerçekleştirebilmekte, bu bakımdan savaşarak, ilhakla toprak elde etmek yolu da giderek terk edilmekte, bu yol gereksiz hale gelmektedir. Günümüzde Musul meselesinin ele alınacağı düzlem farklıdır. En azından

“Musul’a sahip olmuş ya da olamamış bir Türkiye’nin “Ortadoğululuğu” ya da “Batılılığı” hangi yönde artar ya da azalır?” ya da benzeri onlarca soru üzerinde düşünmek bile başarı-başarısızlık algısının tartışıldığı düzlemi farklılaştıracak potansiyeldedir. Kuşkusuz “Eğer” diye başlayan soruların Tarih disiplini açısından pek bir değeri yoksa da siyaset bilimi açısından tamamıyla değersiz olduğuna hükmedemeyiz.

Bu noktada Musul=Petrol, dolayısıyla “petrolü olan Türkiye daha güçlü olurdu” gibi çıkarımların hepsi Tarih disiplini açısından sorundur. Ama Musul’un da içinde olduğu Ortadoğu bölgesinin yakın tarihi, petrole sahip olmanın en azından bu bölge için 90 yılda çok büyük gelişmişlik, mutluluk, huzur ve mutluluk oluşturmadığını gösterdiği gibi Atatürk’ün koyduğu “Çağdaş uygarlıklar düzeyine ulaşmak ve geçmek” hedefiyle petrol ya da enerji kaynaklarına sahip olan ülke arasında zorunluluk ilişkisi kurulamayacağını göstermiştir. Musul’u bunun gibi farklı düzlemlerde ele almadan yapılan “başarısız olundu” değerlendirilmesi bilimsel olamaz. Kuşkusuz Musul’un gelenek, kültür, Birey-ulus olma, siyasal ve ekonomik istikrar, mezhep ve etnik çatışmalar, Ortadoğu’da Balkanlaşma gibi başka kavramlar ve düzlemlerde, sosyoloji, siyaset, ekonomi ve uluslar arası ilişkiler disiplinleri açısından ele alınabilecek bir konu olduğunu ve bütün boyutlarıyla değerlendirilmeden kısır bir başarı-başarısızlık ekseninde değerlendirilebilecek bir konu olmadığını son söz olarak belirtebiliriz.

Hiç kuşkusuz, daha önce de belirttiğimiz gibi, Lozan görüşmeleriyle ilgili olarak başarı ya da başarısızlık hakkındaki bir tartışmayı kesin bir yargıyla bitirmek mümkün değildir. Ancak yukarıda hazırladığımız tablolar gibi bu tartışmayı belli bir zemine oturtmak da gereklidir. Alınanlar-verilenler-alınamayanlar düzlemindeki her unsur, niteliksel olarak farklı olabileceği gibi bunları karşılaştırmak ve kesin bir toplama ulaşmak olanaksızdır. Tek bir kaybın niteliksel önemi bütün diğer alınanlara ağır basabilir. Bu ise bütünüyle ortaya konulması olanaksız bir karşılaştırma çabasıdır. Bu yüzden bu çalışmada her konuyu ayrı ayrı ele alarak başlangıçtaki pozisyonlara göre sonuçta ulaşılanları kendi içinde karşılaştırma adına bir yaklaşım geliştirmeye çalıştık. Yukarıda oluşturduğumuz tablolardan çıkardığımız sonuç bu çerçevede Türkiye için İtilaf Devletleri’ne göre kesinlikle bir başarıyı ortaya koymaktadır.

Ancak burada eklenmesi gereken bir diğer nokta, Lozan gibi bir uluslararası antlaşmayı başarı/başarısızlık ekseninde değerlendirirken mutlaka tarihsel bir boyutun da denkleme katılmasının zorunlu oluşudur. Sevr Antlaşması İtilaf devletleri açısından, soyut olarak değerlendirildiğinde, istenenler/alınanlar ölçütünü kullandığımızda başarılı kabul edilebilir. Ancak yaşamamıştır. “Başarı”, kağıt üzerinde kalmıştır. Dolayısıyla teorik olarak

“yaşamayı”, bir uluslararası antlaşmanın “başarılı” niteliğinin dışına bırakamayız. Yani yaşamayan bir “başarı” düşünemeyiz. Oysa Lozan bu yönüyle de başarılıdır. Çünkü yaşamaktadır.

Lozan, giriş kısmında “Türkiye Cumhuriyeti” yazan binamızın bir anlamda temelidir. Lozan, önsözünde “Milli Mücadele” yazan bir kitabın ise giriş bölümünü oluşturur. Lozan, Lozan’la başlayan ve bugün 90.yılıni doldurmuş bir hayatı, daha uzun ve daha başarılı bir hayat yapmak için sağlam bir temel oluşturmayı ve bize ilham vermeyi sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Akyol, Taha; **Bilinmeyen Lozan**, Doğan Yayıncılık, Birinci Baskı, Ocak 2014.
- Akyol, Taha – Kaplan, Sefa; **Açık ve Gizli Oturumlarda Lozan Tartışmaları, TMBB’de Lozan Müzakereleri Tutanakları**, Doğan Yayıncılık, Birinci Baskı, Ekim 2013.
- Atatürk, Mustafa Kemal; **Atatürk’ün Bütün Eserleri C.14, (1922-1923)**, Kaynak Yayınları, İkinci Baskı, Mayıs 2007.
- Baytok, Taner; **İngiliz Belgeleriyle Sevr’den Lozan’a**, Doğan Yayıncılık, Birinci Baskı, Haziran 2007.
- Clark, Bruce; **İki Kere Yabancı, Kitleli İnsan İhracı Modern Türkiye’yi ve Yunanistan’ı Nasıl Biçilendirdi?**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, Kasım 2008.
- Demirci, Sevtap; **Belgelerle Lozan, Taktik - Satrategik- Diplomatik Mücadele 1922-1923**, Alfa Yayınları, 2. Baskı, Ocak 2013.
- Erhan, Çağrı (Editör); **Yaşayan Lozan**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2003.
- Grew, Joseph C.; **Lozan Günlüğü**, Multilingual Yayınları, İstanbul, 2001.
- Karacan, Ali Naci; **Lozan**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Birinci Baskı, Ağustos 2009.

Meray; Seha L. (Çev); **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler, C.1, C.2, C.3, C.4, C.5, C.6, C.8**, Yapı Kredi Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, Ekim 1993.

Nur, Rıza; **Lozan Hatıraları**, Boğaziçi Yayınları, 5.Baskı, İstanbul Ekim 2008.

Öztürk, Sadi; **Sevr Antlaşması**, Fark Yayınları, 2. Baskı, Mayıs 2007.

Şimşir, Bilal; **Lozan Günlüğü**, Bilgi Yayınevi, Birinci Baskı, Kasım 2002.

_____ ; **Lozan Telgrafları – I, II (1922-1923)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990.

Makaleler

Akşin, Sina ;“ Siyasal Tarih (1908-1923)”, (Editör) Sina Akşin, **Türkiye Tarihi C.4., Çağdaş Türkiye 1908-1980**, Cem Yayınevi, 10. Baskı, Ekim 2008, s.27-123.

Erhan, Çağrı; “Lozan’ın Genel Çerçevesi”, **80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyumu**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2005, s.11-16.

Özersay, Kudret ; “Lozan Barış Antlaşması’nın Siyasal Hükümleri”, (Editör). Çağrı Erhan, **Yaşayan Lozan**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2003, s. 146-168.